

วิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตร การผลิตยางพารา บริเวณฝั่งตะวันตก ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

สมยศ พุ่งหัว¹ และศิริจิต พุ่งหัว²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เสนอผลการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจพลวัต (dynamic) ของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นการสังเคราะห์ข้อมูลหลายด้าน ได้แก่ ข้อมูลทุติยภูมิจากทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน ข้อมูลปฐมภูมิโดยการเลือกศึกษาฟาร์มต่าง ๆ ใน 3 หมู่บ้าน การสัมภาษณ์เกษตรกรรอบพื้นที่ศึกษาโดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานได้แก่ (1) การจำแนกเขตนิเวศเกษตรพร้อมกับการศึกษาวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตร (2) ศึกษาประวัติและแนวโน้มของฟาร์มรวมทั้งคัดเลือกฟาร์มตัวอย่างมาศึกษาวิเคราะห์การดำเนินงาน สรุปได้ว่าระบบการผลิตทางการเกษตรไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมากนัก รวมทั้งระบบไม่ประสบภาวะวิกฤติที่มากมายจนทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตทางเกษตรอย่างทันทีทันใด ความทันสมัยของการเกษตรในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการทำนา หรือการผลิตยางพาราเกิดขึ้นเพราะการเข้าไปเกี่ยวข้องทางการค้ากับเศรษฐกิจโลกภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดความแตกต่างกันภายในกลุ่มคนในระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา โดยวัดจากความแตกต่างทางด้านผลิตภาพของแรงงานในครัวเรือนของเกษตรกรแต่ละประเภทรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างในระบบ ผลการศึกษาทำให้สามารถเสนอแนะแนวทางพัฒนาระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับฟาร์มเพื่อควมมีเสถียรภาพ ได้แก่ (1) การพัฒนาโครงสร้างการตลาดขั้นต้น (2) การส่งเสริมการใช้ยางภายในประเทศเพื่อยกระดับราคายาง (3) การพัฒนาเพื่อความสามารถในการแปรรูปและขยายภายในประเทศ (4) การให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างจริงจังยิ่งขึ้น (5) การพัฒนาคุณภาพยางแผ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดในโลกรอนาคต (6) การใช้นโยบายลดราคาปัจจัยการผลิตทั้งทางด้านปัจจัยทางชีวภาพปัจจัยทางเคมี รวมทั้งปัจจัยทางกายภาพด้วย (7) การยับยั้งไม่ให้แรงงานในท้องถิ่นต้องออกไปสู่ระบบอุตสาหกรรมเร็วเกินไปโดยให้ความสำคัญกับเกษตรกรประเภทที่มีความสามารถในการออมมากกว่า

¹ Dr.I.(Agro-economie), ผู้ช่วยศาสตราจารย์; ²ว.ม. (เกษตรศาสตร์), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

และ (8) การพัฒนาระบบการปลูกพืชที่มีพื้นฐานของการปลูกยางพาราเป็นองค์ประกอบหนึ่งให้สอดคล้องกับ
วัตถุประสงค์ของเกษตรกรส่วนใหญ่ซึ่งมักจะเป็นวัตถุประสงค์ระยะสั้นด้วย

คำสำคัญ : ระบบสังคมเกษตร ระบบการทำฟาร์ม ยางพารา พลวัตของสังคมเกษตร
การปรับเปลี่ยน การพัฒนาที่ถาวร

Evolution and Differentiation of Natural Rubber-Based Agrarian Systems in the Western Part of Songkhla Lake Basin

Somyot Thungwa¹
Sirijit Thungwa²

Abstract

This study aimed at understanding dynamic behaviors of natural rubber-based agrarian systems in the western part of the Songkhla Lake Basin. Both recorded information and interviews were used to analyze the data. The interviews were obtained by classifying the study area into different agro-ecological zones. Their history and evolutionary processes were analyzed in order to select the best representative farms for further study. It was concluded that existing agricultural production systems had not dramatically changed for more than three decades. There were no serious agricultural crises that abruptly changed the production relationship. Agricultural modernization in Thailand especially in rice and natural rubber production, was a result of increasing trade with the world economy after the end of World War II. However, economic linkages with the world economy created differences between groups of natural rubber growers in the region. The differences were decided by productivity of family labour and the relationships between plantation owners and their workers.

This study suggests ways to develop natural rubber-based agrarian systems at farm, regional, and national levels so as to maintain sustainability of the systems by (1) developing primary market infrastructures, (2) increasing domestic consumption of natural rubber, (3) increasing added value of natural rubber and its related site efficiency (4) developing farmer's organizations, (5) improving quality of rubber sheets to respond to the future international demand, (6) reducing prices of physical, biological and chemical input through government policies, (7) reducing the emigration rate of the population in natural, rubber-based agrarian society by increasing support for farmers who have less capacity for accumulation, and (8) developing natural, rubber-based cropping systems adaptable to farmers' short-term objectives.

Key Words : agrarian system, farming system, natural rubber, agrarian system dynamic, differentiation, sustainable development

¹ Dr. I (Agro-enomie), Assistant Professor, Department of Agricultural Development, Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University

² M.Sc. (Agriculture) ,Assistant Professor, Department of Agricultural Development, Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University

วิวัฒนาการและการปรับเปลี่ยน ของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราบริเวณฝั่งตะวันตก ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

สมยศ พุ่งหัว และศิริจิต พุ่งหัว

บทนำ

ในช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ระบบการผลิตเกี่ยวกับพืชยืนต้นในภาคใต้ได้ถูกพัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญมากจนมีผู้ประเมินว่าการจำริญเติบโตทางการเกษตรในภาคใต้ระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2503-2523 ตกเฉลี่ยประมาณร้อยละ 6 ต่อปี เมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละ 4.1 ต่อปี ในภาคกลางนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกยางพาราพันธุ์ใหม่เป็นหลัก (Somyot Thungwa, 1989)

เทคนิคใหม่ๆ เกี่ยวกับการปลูกยางพาราถูกนำเข้าไปโดยองค์กรของรัฐผ่านการให้ทุนอุดหนุนการปลูกยางพันธุ์ใหม่ทดแทนยางพันธุ์เก่าส่งผลให้เกิดการใช้ปัจจัยการผลิตเพิ่มมากขึ้น เช่น การใส่ปุ๋ยตั้งแต่เริ่มการปลูกจนกระทั่งกรีดยางได้ การใช้สารเคมีฆ่าหญ้าในระหว่างแถวยาง การใช้สารเคมีป้องกันการเน่าของเปลือกยาง เป็นต้น นอกจากนี้เกษตรกรบางรายจะเปลี่ยนจากการกรีดยางทุกวันมาเป็นกรเว้นการกรีดยางในวันเพื่อไม่ให้ต้นยางเสื่อมโทรมเร็ว สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ผลผลิต (productivity) ของการปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นจากอดีตมาก อย่างไรก็ตามการพัฒนาการผลิตของพืชนี้ในประเทศไทยต่างกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ ประเทศมาเลเซีย โดยประเทศไทยการพัฒนาเกิดจากครอบครัวขนาดเล็กในชนบทเป็นหลัก และระบบการทำฟาร์มโดยทั่วไปจะมีกิจกรรมเกษตร

หลาย ๆ อย่างโดยเฉพาะกิจกรรมนาข้าวและสวนยางพาราประกอบกันไป ในขณะที่ประเทศมาเลเซียการพัฒนาผลผลิตของระบบการผลิตยางพาราโดยมากเกิดจากฟาร์มขนาดใหญ่ (plantation) ที่ได้รับทุนมาจากต่างประเทศ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าระบบสังคมเกษตรในการผลิตยางพาราของประเทศไทยยังคงมีความสลับซับซ้อนอยู่มากเมื่อมองในแง่ของการจัดสรรทรัพยากรการผลิตในระดับฟาร์มจนกระทั่งความสัมพันธ์ทางการผลิตและแลกเปลี่ยนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ อันเนื่องมาจากความแตกต่างกันอย่างมากของระบบการผลิตเกษตรที่มียางพาราเป็นกิจกรรมย่อยระบบหนึ่งในการทำกิจกรรมเกษตรหลายอย่าง

จากประสบการณ์ในการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ พบว่าความสำเร็จในการพัฒนาการเกษตรในชนบทเกิดจากความไม่เข้าใจในเงื่อนไขที่เป็นจริงของการทำฟาร์ม เหตุผลและวัตถุประสงค์ที่เกษตรกรเลือกดำเนินงานตามสภาพที่เป็นอยู่ แม้ว่าความจริงเหล่านี้จะได้รับทราบกันโดยทั่วไปแล้ว แต่ในทางปฏิบัติขั้นตอนของการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการเกษตรก็ยังมีอยู่น้อยมากในหน่วยงานต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นเพราะระบบการบริหารราชการที่ไม่เอื้ออำนวยแล้ว ผู้วิเคราะห์ก็ยังไม่มียุทธวิธีที่ชัดเจนในวิธีการที่จะดำเนินการตามกระบวนการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะสังคมเกษตรแต่ละประเภทมีสภาพที่ผันแปรแตกต่างกันไปในแต่ละระบบ สังคม

เกษตรการผลิตยางพาราก็เช่นเดียวกัน มีความสลับซับซ้อนที่ยังไม่เคยได้มีการวิเคราะห์กันว่ามียอดประกอบอะไรบ้างที่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของระบบนั้น นั่นก็คือในช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในกระบวนการพัฒนานั้น ระบบสังคมมีรูปแบบของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การวิเคราะห์ความสลับซับซ้อนของระบบจะนำมาใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรทั้งในปัจจุบันและอนาคต กับพื้นที่ที่มีศักยภาพใกล้เคียงกัน ดังนั้นสิ่งที่น่าจะได้จากการพิจารณาในกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาการเกษตรก็คือ วิธีการศึกษาที่เป็นระบบ ซึ่งหมายถึงการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยคำนึงถึงพลวัตของระบบย่อยที่เกี่ยวข้องกัน เป็น การประเมินสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตด้วยวิธีการ ทำความเข้าใจวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรที่เป็นอยู่

พัฒนาการของการผลิตพืชยืนต้นที่กล่าวถึงนั้น ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นบริเวณหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามทิศทางเดียวกันกับพื้นที่ภาคใต้โดยทั่วไป แต่กระนั้นบริเวณนี้ก็ยังคงจัดว่าเป็นบริเวณที่ยากจนแห่งหนึ่ง ความตรงกันข้ามของการพัฒนาโดยผ่านการปฏิบัติเกี่ยวกับความยากจนที่เกิดขึ้นน่าจะเป็นกรณีตัวอย่างที่สำคัญของการศึกษารูปแบบของการพัฒนาของสังคมเกษตรที่มีการผลิตยางพารายู่ด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรที่มียางพาราเป็นกิจกรรมย่อยอย่างหนึ่งในระบบการเกษตรที่มีทั้งการทำนาและการทำสวนยางพาราเป็นหลัก
2. เพื่อทราบสาเหตุและลักษณะของความแตกต่างกันภายในของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

3. ผลจากการศึกษาอาจนำไปใช้วางนโยบายสำหรับการพัฒนาสังคมชาวสวนยางพาราโดยส่วนรวม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการนำเอาแนวความคิดส่วนหนึ่งของระบบสังคมเกษตร (agrarian systems) ซึ่งมีความหมายโดยย่อว่า "เป็นวิธีการปรับปรุงสภาพแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรของมนุษย์ โดยอาศัยเทคนิคที่ปรับเข้ากับเงื่อนไขทางภูมิอากาศและทางชีวภาพของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งและความสามารถตอบสนองต่อสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นผลที่เกิดมาจากระบบก่อนหน้านี้และคงอยู่ได้ในระยะเวลาที่ยาวนานจะถึงจุดวิกฤติซ้ำหรือเร็วเพียงใดขึ้นอยู่กับว่ามีความสามารถในการผลิตซ้ำ (reproductibility) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้ในระดับไหน" (สมยศ พุ่มหว่า, 2533.) ดังนั้นในการศึกษาระบบสังคมเกษตรจึงควรศึกษาถึง 5 องค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ก) ปัจจัยการผลิตทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต (ข) วิธีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของมนุษย์โดยใช้ปัจจัยการผลิตเหล่านี้ (ค) ความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตที่ได้กับความต้องการของสังคม (ง) ความสัมพันธ์ในเรื่องการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (จ) สถาบันรวมทั้งแนวความคิดของคนในสังคมที่มีต่อระบบการผลิตนั้น ๆ เพื่อให้ครอบคลุมองค์ประกอบต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้น จึงต้องอาศัยวิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative method) โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดเขตนิเวศเกษตรและวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตร เพื่อเป็นการจำแนกเขตนิเวศเกษตรที่สำคัญ และหาตัวแปรหลัก ๆ ของความแตกต่างของระบบการผลิตทางการเกษตรที่พบ รวมทั้ง

หมู่บ้านที่มีลักษณะแตกต่างกัน โดยศึกษาข้อมูลทุติยภูมิและใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสังเกตภาคสนาม โดยกระทำผ่านการสำรวจเส้นทางที่ตัดผ่านภูมิประเทศที่แตกต่างกันมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็จะพยายามทำความเข้าใจวิวัฒนาการของระบบเกษตรกรรมการผลิตยางพารา โดยใช้ทั้งข้อมูลทุติยภูมิและการสัมภาษณ์จากเกษตรกรในท้องถิ่นแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) เพื่อทำความเข้าใจว่าระบบในปัจจุบันเกิดขึ้นได้อย่างไร

2. คัดเลือกฟาร์มตัวอย่างจำนวนจำกัดมาศึกษาอย่างละเอียด โดยการเลือกฟาร์มที่มีลักษณะแตกต่างกันในแง่ระบบการปลูกพืช ระบบเลี้ยงสัตว์ จากหมู่บ้าน 3 หมู่บ้านที่ได้มาจากขั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการผลิตย่อยในแต่ละฟาร์ม รวมทั้งพยายามทำความเข้าใจการดำเนินงานเกษตรที่ละเอียด โดยไม่มุ่งเน้นการใช้สถิติวิเคราะห์สรุปความ พร้อมทั้งศึกษาปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อระบบสังคมเกษตร เช่น การส่งเสริมการเกษตร การตลาด กลุ่มเกษตรกร นโยบายของรัฐ และอื่น ๆ จากการสัมภาษณ์ และจากข้อมูลทุติยภูมิที่มีอยู่มาผสมผสานกันไป

3. ศึกษาและวิเคราะห์การดำเนินงานของฟาร์ม ศึกษาเปรียบเทียบผลผลิตภาพของแรงงาน (labour productivity) ในฟาร์มแต่ละประเภท โดยมุ่งการวิเคราะห์ใน 5 ประเด็นคือ (ก) การรวมกันของปัจจัยการผลิตและผลผลิต (ข) ผลผลิตภาพการผลิตเป็นรายกิจกรรมและทั้งระบบฟาร์ม (ค) ประวัติของฟาร์มรวมทั้งแนวโน้มในอนาคตของฟาร์มแต่ละประเภท (ง) ความสัมพันธ์ของฟาร์มกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมในระดับท้องถิ่นรวมไปถึงระดับชาติ

4. สังเคราะห์รวมวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตร โดยการนำข้อมูลที่ได้รับทั้งหมดมาเรียบเรียงหาความสัมพันธ์เป็นแบบอธิบายข้อมูลที่ได้รับ

ผลการวิจัย

1. ลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษา การศึกษาครั้งนี้ได้ถือเอาเส้นทาง (transect) ที่ลากผ่านภูมิประเทศที่แตกต่างกันของจังหวัดพัทลุง ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาเป็นเขตการศึกษา อันเป็นพื้นที่ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของบริเวณรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นแบบมรสุม ปริมาณฝนตกโดยเฉลี่ยตลอดปี ประมาณ 2,000 มม. และเมื่อแบ่งฤดูกาลในแต่ละปีโดยใช้ความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณน้ำฝน (P : precipitation) กับ (PET : potential evapotranspiration) พบว่าช่วงฝนตกหนักอันเป็นช่วงที่มีความชื้นสูงมาก ($P > PET$) จะอยู่ระหว่างช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยประมาณ 1,250 มม. ส่วนช่วงฤดูฝนระยะที่ 2 ($P > PE/2$) อยู่ระหว่างช่วงเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม จะมีฝนตกน้อยกว่าช่วงแรกประมาณครึ่งหนึ่งปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ย 630 มม. โดยมีช่วงฝนแล้งอยู่ระหว่างช่วงเดือนมกราคม-ปลายเมษายน ($P < PET/2$) อุณหภูมิมีความแตกต่างกันระหว่างปีไม่มากนักคือสูงสุดโดยเฉลี่ยประมาณ $36^{\circ}C$ และต่ำสุด $26.5^{\circ}C$

ภูมิประเทศผันแปรตั้งแต่ระดับใกล้เคียงกับระดับน้ำทะเลทางตะวันออกของพื้นที่ซึ่งอยู่ชิดกับทะเลสาบสงขลามาทะวันตกเป็นภูเขาหินแกรนิต มีความสูงโดยเฉลี่ย 800 เมตร จากการสำรวจลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะดิน การใช้ที่ดิน และระบบการใช้น้ำพอจะแบ่งหน่วยทางนิเวศเกษตรออกเป็น 4 หน่วยใหญ่ ๆ จากตะวันออกมาตะวันตกดังนี้

1.1 พื้นที่ราบตะกอนน้ำพัดพาและน้ำสามารถท่วมถึงได้ (flood plain) เนื้อดินเป็นพวกดินเหนียวปนทรายแป้ง (silty clay) ดินบนมีปฏิกิริยาของดินเป็นกรดเล็กน้อย การระบายน้ำเร็ว ความอุดม

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ พงษ์หว้า , ศิริจิต พงษ์หว้า

สมบูรณ์ปานกลาง น้ำท่วมประมาณ 4 เดือนใน 1 ปี โดยทั่วไปชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ทำนาและอาจมีพืชหลังนา เช่น ถั่วเขียว เป็นต้น โดยพืชหลังนาดังกล่าวจะปลูกบนพื้นที่สูงขึ้นมาเล็กน้อย และดินมีการระบายน้ำดีกว่าดินโดยทั่วไป ระบบการเก็บกักน้ำในเขตนี้โดยการทำกระตงนาแบบทั่วไปทำให้เกษตรกรสามารถเก็บกักน้ำฝนไว้ในนา เกษตรกรจะเริ่มทำนาตั้งแต่เดือนสิงหาคมและเสร็จสิ้นต้นฤดูแล้งประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม อย่างไรก็ตามความผันแปรของภูมิประเทศก่อให้เกิดเทคนิคในการทำที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ เทคนิคการปลูก การควบคุมวัชพืช การให้ปุ๋ย และเนื่องจากการขาดแคลนน้ำช่วงต้นฤดูการทำนาทำให้เกิดปัญหาเรื่องการไถดินการถอนดำต้นกล้า การควบคุมวัชพืชในนาหว่าน นอกจากนี้ช่วงของการขาดแคลนน้ำฝนในระยะปลายวงจรของข้าวก่อให้เกิดอุปสรรคในการพัฒนาของเมล็ดซึ่งจะมีผลต่อการยกระดับผลผลิตในแปลงนาต่อไป แต่เนื่องจากบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการทำนาได้ดีกว่าเขตอื่น ๆ ของภาคใต้รัฐบาลจึงได้มีการพัฒนาระบบชลประทานขนาดกลางโดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 ในปัจจุบันจึงพบว่าระบบการใช้น้ำของการทำนาในบริเวณนี้แตกต่างกันเป็น 3 ประเภท คือ

ก. ระบบการใช้น้ำประเภทที่ 1 เป็นระบบที่ไม่มีการชลประทานของรัฐหรืออยู่ในเขตชลประทานของรัฐแต่ไม่สามารถใช้น้ำอันเนื่องจากความไม่สมบูรณ์ของระบบชลประทาน จึงมีการใช้แต่เพียงน้ำฝนอย่างเดียวเท่านั้นในการทำนาปี ส่วนในช่วงฤดูแล้ง อาจจะมีการปลูกถั่วเขียว หรือถั่วลิสง สำหรับพื้นที่บางแห่งที่สูงขึ้นมาเล็กน้อย ไม่มีการทำนาปรังในพื้นที่นี้

ข. ระบบการใช้น้ำประเภทที่ 2 เป็นระบบที่อาศัยเขื่อนทดน้ำระบายน้ำสร้างปิดกั้นลำน้ำเดิมที่มี

อยู่แล้ว น้ำส่งผ่านคลองชลประทานสายใหญ่และผ่านเข้าแปลงนาโดยมีการปิดประตูน้ำบริเวณคลองซอยเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น น้ำจะไหลผ่านท่อด้านข้างและคูขนาดเล็กที่เกษตรกรได้ขุดเตรียมไว้ โดยจะต้องมีการขุดซ่อมแซมทางน้ำทุกปีเพื่อให้ น้ำไหลผ่านเข้าแปลงนาโดยในแต่ละแปลงนาจะมีการขุดดินนาให้เป็นทางน้ำไหลเข้าในแปลงนาตามลำดับ ระบบการใช้น้ำประเภทนี้ถูกจำกัดโดยปริมาณน้ำ ซึ่งสามารถใช้ได้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้น เป็นการแก้ปัญหาในช่วงฝนทิ้งช่วงของการขาดน้ำต้น และปลายฤดูทำนา แต่ไม่มีน้ำพอสำหรับการทำนาปรัง

ค. ระบบการใช้น้ำประเภทที่ 3 คล้ายกับระบบที่ 2 แต่แปลงนาสามารถรับน้ำได้ตลอดปี ตามความจำเป็นของการใช้น้ำทำให้ทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี ระบบการใช้น้ำทั้ง 3 ระบบดังกล่าวอาจจะได้รับน้ำเสริมจากการชลประทานขนาดเล็กซึ่งได้รับงบประมาณการสร้างจากโครงการ กสช. รวมทั้งจากโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ซึ่งมีไม่มากนักในพื้นที่ศึกษา

1.2 พื้นที่ลูกคลื่นตตะกอนตะพักลุ่มน้ำ (terrace) มีภูเขาหินปูน และหินดินดานชั้นสลับเป็นบางแห่ง ความลาดชันอยู่ระหว่างร้อยละ 1-16 โครงสร้างเนื้อดินเป็นลักษณะดินร่วนปนเหนียว (clay loam) เป็นส่วนมาก ยกเว้นพื้นที่ลุ่มบางแห่งจะเป็นดินร่วนเหนียวปนทรายแป้ง (silty clay) ส่วนที่สูงขึ้นเนื้อดินจะเป็นดินทรายปนทรายแป้ง (silty sand) ลักษณะดินโดยทั่วไปมีปฏิกิริยาก่อนข้างเป็นกรด อินทรีย์วัตถุต่ำ แต่การระบายน้ำดีและมีน้ำใต้ดินอยู่ในระดับ 1 เมตรตลอดปี ที่สูงน้ำท่วมไม่ถึงใช้ปลูกยางพารา ซึ่งมีวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันไป อีกทั้งยังมีการปลูกข้าวไร่ แดง กว้างแดง โข้ว โข้ว และอื่น ๆ ในบริเวณสวนยางที่เพิ่งปลูกแทนสวนยางเก่า ส่วนบริเวณที่ลุ่มน้ำท่วมถึงใช้ทำนา พื้นที่บางสวนบริเวณนี้เป็นไม้พุ่มและทุ่งหญ้า

อันเกิดจากป่าไม้ได้ถูกทำลายลงเมื่อไม่นานมานี้โดยชาวบ้านเพิ่งเข้าไปอาศัยอยู่ใกล้ ๆ และใช้ประโยชน์พื้นที่ด้วยการนำวัวเข้าไปเพาะเล็มหญา

1.3 บริเวณเชิงเขาติดกับเทือกเขาบรรทัด (hilly) ลักษณะพื้นที่คล้ายกับเขตที่ 1.2 แต่ความลาดชันมากกว่า คือ อยู่ในช่วงร้อยละ 15-30 ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ โครงสร้างของเนื้อดินเหนียวกว่า 2 เขตแรก จึงทำให้มีการระบายน้ำได้ดี โดยทั่วไปใช้ประโยชน์พื้นที่โดยการปลูกยางพาราและพืชแซมยาง มีการปลูกไม้ผลใกล้กับที่อยู่อาศัย บริเวณที่ลุ่มใช้สำหรับทำนาแต่ก็เป็นพื้นที่แคบ ๆ

1.4 เทือกเขาที่มีความลาดชัน มากกว่าร้อยละ 35 ปกคลุมด้วยป่าไม้ ในปัจจุบันจำนวนพื้นที่ทั้งหมดทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่า มีการใช้พื้นที่ร้อยละ 28 ในการทำนา ในจำนวนนี้ร้อยละ 12-15 เป็นพื้นที่ที่สามารถทำนาปรังได้ พื้นที่ที่มีระบบทำนาและตามด้วยพืชฤดูแล้งเป็นร้อยละ 4 พื้นที่ทำสวนยางพารามีอยู่ร้อยละ 25 นอกจากนี้เป็นพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่อื่นๆ คือ พื้นที่อยู่อาศัย ส่วนบริเวณบ้านเป็นร้อยละ 15 และ 30 ตามลำดับ

2. วิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการตรวจสอบจากเอกสาร (Trebuil, 1987. ; Somyot Thungwa, 1989; Donner, 1978 ; Stargardt, 1973 เป็นต้น) และการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในท้องถิ่น กล่าวได้ว่าวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตรแบ่งออกเป็น 3 ช่วงด้วยกันดังต่อไปนี้ คือ

2.1 สังคมเกษตรก่อนปี พ.ศ.2460 ประชากรเริ่มแรกของพื้นที่ศึกษาเป็นชนเผ่าชาวกู ตั้งบ้านเรือนบริเวณป่าเขาหน้าทวมไม่ถึง ทำมาหากินโดยการ ล่าสัตว์ เก็บผลผลิตจากป่า อาศัยอยู่แบบเร่ร่อน

ในพื้นที่จำกัด ชนกลุ่มนี้ได้สูญหายไปจากพื้นที่เมื่อประมาณไม่ถึง 10 ปีมานี้ เนื่องจากการอพยพโยกย้ายไปยังเขตภูเขาทางตะวันตกเฉียงใต้ของพื้นที่ เพราะไม่สามารถแข่งขันในการใช้พื้นที่กับผู้อพยพเข้ามาในช่วงหลังได้ อันได้แก่ ชนเผ่ามาเลย์ที่ได้นำวิธีการทำการเกษตรที่เรียกว่า การทำไร่บริเวณที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง รวมทั้งวิธีการทำนาบริเวณที่ลุ่ม การขยายตัวของชนเผ่ามาเลย์เป็นไปได้ดีกว่าชนเผ่าชาวกู เพราะมีวิธีการใช้ประโยชน์สภาพแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพมากกว่า เกิดการก่อตั้งชุมชนเล็ก ๆ หลายแห่งบริเวณนี้มาก่อนศตวรรษที่ 13 และความเป็นเส้นทางผ่านเพื่อการค้าของชาวอินเดียมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 จึงทำให้วัฒนธรรมอินเดียปรากฏให้เห็นหลายอย่างในพื้นที่นี้ การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชนเผ่าไทยเริ่มมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 เริ่มจากการขยายตัวของสมัยสุโขทัยที่นำชาวไทยภาคเหนือมาตั้งถิ่นฐานและต่อมามีการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองแบบระบบศักดินาโดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางเกษตรมากนัก แต่ก็ได้มีการผสมผสานทางเชื้อชาติของชนเผ่ามาเลย์และไทยเกิดขึ้นเป็นประชากรปัจจุบัน

การจัดองค์กรของเศรษฐกิจสังคมทางการเมืองดังกล่าวได้สลายลงอันเนื่องจากสนธิสัญญาที่ชาติตะวันตกบังคับให้ไทยเปิดประเทศ ประชาชนมีสิทธิ์ในการค้าขายโดยตรงซึ่งแต่ก่อนการค้าขายถูกควบคุมโดยชนชั้นสูงในสังคมศักดินา นอกจากนั้นประชาชนทั่วไปเริ่มมีสิทธิ์ในการครอบครองมรดกที่ดิน การค้าข้าวในระดับประเทศจึงขยายตัว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เริ่มเกิดขึ้นในภาคกลางของประเทศเป็นส่วนใหญ่ แต่ในเขตพื้นที่ศึกษาผลกระทบที่กล่าวในช่วงนี้ยังมีน้อยมาก เนื่องจากอิทธิพลของชนชั้นปกครองในพื้นที่ยังไม่เสื่อมสลายลงไป ดังนั้นลักษณะชุมชนในปี พ.ศ. 2460 ก็ยังคงมีลักษณะของการอยู่

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหว้า, ศิริจิต ทุงหว้า

ร่วมกัน (communal) คือมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีแรงเกาะเกี่ยวกันภายในสูง ผูกพันกันในระบบเครือญาติ มีงานหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อรับใช้ชีวิตชุมชนและมีความเพียงพอในตัวเองสูงแม้ว่าจะมีการแลกเปลี่ยนผลิตผลบางอย่างกันบ้าง

ระบบผลิตทางการเกษตรในปีพ.ศ. 2460 ซึ่งพัฒนามาตั้งแต่อดีต พอสรุปได้ว่าในระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์หลักในชนบทนั้นสภาพพื้นที่จำแนกออกเป็นเขต ๆ คือ (ก) เขตบ้านและสวนบริเวณบ้าน พื้นที่นี้จะใช้ปลูกพืชผักรับประทาน ส่วนที่สูงขึ้นมาใช้ปลูกไม้ผลและไม้ป่า พื้นที่ส่วนที่เหลือบางส่วนมีการปลูกฝ้ายและเป็นพื้นที่ว่างไว้ปล่อยสัตว์เลี้ยงคือ วัว พื้นที่ในบางบริเวณที่อยู่ติดคลองน้ำอาจท่วมได้ในฤดูฝน (ข) บริเวณที่ต่ำไม่ได้มีการปรับสภาพพื้นที่แต่มีรั้วล้อมเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยของควาย (ค) เขตนาข้าวมีการจัดการพื้นที่ เป็นการทำนาแบบน่าน้ำฝน อย่างไรก็ตาม อาจพบว่าวิถีการชลประทานนำน้ำจากคลองสายเล็กๆ มาใช้ ทำนา โดยชาวบ้านร่วมกันทำ ทำนบกั้นคลองโดยใช้ไม้ไผ่และไม้เนื้อแข็งต่าง ๆ มาปักเป็นหลัก แล้วนำกิ่งไม้ ท่อนไม้มาวางขวางทับกันจนแน่นเพื่อให้น้ำไหลเข้าทางน้ำเล็กๆ ทั้งสองฟากของคลอง ฝายแบบนี้ มักมีความหนา และสูงพอใช้ประโยชน์ได้ในแต่ละปี มีการซ่อม-แซมทุกปีและมีการตั้งหัวหน้าขึ้นควบคุมดูแลความเรียบร้อยเรียกว่า 'นายเมือง' (ง) เขตทำไร่แบบหมุ่น-เวียน (จ) เขตป่าไม้

การทำนาในสังคมเกษตรนี้เริ่มต้นตอนฝนแรกของปีและสิ้นสุดในฤดูแล้ง วิธีการเตรียมดิน 2 วิธีคือบริเวณที่ลุ่มและมีหญ้ามาก ใช้ความเหยียบย่ำแล้วปล่อยให้น้ำขังหญ้าตายแล้วจึงหว่านข้าวหรือนำข้าวไปดำ วิธีการนี้ใช้ควายประมาณ 40-51 ตัว เหยียบย่ำครึ่งวันเช้า 4 วัน จึงจะได้ 1 ไร่ ส่วนการไถดินวิธีที่ 2 ซึ่งใช้กับที่ ๆ สูงขึ้นมาเล็กน้อยใช้การไถโดยวัว 2 ตัว

ลากคันไถไม้ซึ่งมีผานไถเป็นหลักในพื้นที่ 1 ไร่ ใช้วัว 2 คู่ ไถ 2 เข้า การปลูกมี 3 วิธี วิธีที่ 1 คือ การหว่านโดยตรงโดยใช้เมล็ดแห้งแล้วคราดกลบโดยใช้คราดไม้ซึ่งจุดลากโดยวัวเช่นกันกลบดินอีกครั้งหนึ่ง วิธีการนี้ใช้กับพื้นที่สูงเล็กน้อยและในปีที่มีฝนแล้งกว่าปกติ วิธีที่ 2 คือการหยอดข้าวหลังจากที่ได้ 'แทงสัก' ก่อนแล้วใช้กับบริเวณที่ดินแข็งและแห้งแล้ง ส่วนวิธีสุดท้ายเป็นการหว่านกล้า ถอนกล้าแล้วปักดำในบริเวณที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ กล้าที่ถอนมาดำอาจจะเปลี่ยนแปลงอีกต่างหากหรืออาจจะแยกออกมาจากต้นกล้าที่ปลูกโดยใช้วิธีที่ 1 และ 2 ก็ได้ การเก็บเกี่ยวใช้ 'กระะ' ซึ่งเป็นมีดเล็ก ๆ นำมาตัดคอรวงข้าว แล้วมัดรวมกันเป็น "เรียง" หนักเรียงละ 1-2 กก. ข้าวเป็นเรียงจะถูกหาบกลับไปรวมไว้ที่ยังฉางซึ่งการเก็บข้าวใช้เวลาประมาณ 4-5 วัน ทำงานต่อไร่ เมล็ดพันธุ์สำหรับปลูกรวบรวมโดยชาวบ้านเองและชาวบ้านรู้จักการคัดเลือกพันธุ์ปลูกให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ คือที่สูงใช้ข้าวเบาและกลาง ในขณะที่ที่ลุ่มใช้ข้าวหนัก

ระบบการทำไร่หมุ่นเวียนกระทำเพื่อความ ต้องการใน 1 ปี ขึ้นอยู่กับจำนวนในครอบครัว พื้นที่การทำไร่จะได้รับการจัดสรรโดย "นายบ้าน" (ผู้ใหญ่บ้าน) โดยทั่วไปแล้วประมาณครอบครัวละ 3-5 ไร่ เนื่องจากประสิทธิภาพสูงสุดของการทำไร่อยู่แค่นี้ อุปกรณ์ในการทำไร่มี ขวาน พร้า ปะหยะ (มีดหวด-หญ้า) จอบ โดยใช้วิธีการตัดฟันต้นไม้-เผา-เคลียร์พื้นที่และปลูก โดยการปลูกเริ่มตอนต้นฤดูฝนมีพืชหลักคือ ข้าวไร่แซมด้วยข้าวโพด พริก พืชหัว (มันสัมปะหลัง มันเทศ กลอย เป็นต้น) นอกจากนี้ยังมียาสูบ กล้วย ฝ้าย ปลูกเป็นหย่อม ๆ ในช่วงปี พ.ศ.2460 ระบบนี้ปฏิบัติอยู่ 2-3 ปี แล้วจึงถูกละทิ้งไป และกลับมาทำใหม่อีก 6-7 ปีต่อมา

โดยทั่วไปนาข้าวได้รับปุ๋ยจากตะกอนน้ำ

พัฒนาในฤดูฝนในขณะที่การทำให้ปุ๋ยเกิดจากการสะสมของมวลชีวภาพ (biomass) ในระหว่างช่วงว่างการเพาะปลูกอันยาวนาน การผลิตซ้ำ (reproduction) ของปุ๋ยในระบบอีกทางหนึ่งได้จากมูลสัตว์ คือ มูลวัวในคอกและมูลควายบริเวณที่ลุ่ม ปุ๋ยคอกดังกล่าวถูกขนส่งโดยใช้ทาบหรือใช้ควายเทียม 'หนอน' (เกวียนแบบไม่มีล้อ) ลากมาไว้ที่บ้านและนาข้าวบางแห่ง ผลผลิตของระบบการทำนาลุ่มโดยปริมาณ 200-400 กก./ไร่ข้าวไร่ได้ 150-300 กก./ไร่ผลผลิตอื่น ๆ ไม่สามารถประมาณการได้ ผลผลิตดังกล่าวพอประเมินได้ว่าครอบครัวหนึ่งทำนาได้เพียง 7-10 ไร่ ก็เกินพอสำหรับการดำรงชีวิตในครัวเรือน ในขณะที่การทำไร่ในพื้นที่ 5 ไร่ สามารถเป็นแหล่งอาหารได้ตลอดปี และเนื่องจากช่วงเวลาที่ทำนาถึงนี้เป็นช่วงปลายของระบบศักดินา ชาวบ้านในช่วงนั้นยังต้องเสียภาษี ค่าราชการ 4 บาท ต่อผู้ชายอายุ 18-60 ปี การหาของป่าออกมาขายพอให้ได้เงินมาจึงเป็นกิจกรรมอีกอย่างหนึ่ง เพื่อนำมาเสียภาษีค่าราชการหรือไม่ก็ทำนาเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย ซึ่งการทำนาใน 1 ไร่ สมัยนั้นสามารถได้เงิน 15 บาท ใช้เพื่อการนี้ได้รวมทั้งต้องเสียค่านอกอีกเพียงเล็กน้อยคือ 25 สตางค์ต่อไร่ แรงงานทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นแรงงานครอบครัวนอกจากบางช่วงที่ทำไม่ทันฤดูการก็อาจมีการลงแขกกันดำนา เก็บเกี่ยวและการก่อสร้างทำนา

กล่าวโดยสรุประบบการผลิตในสังคมดังกล่าวสามารถครอบคลุมความต้องการของชาวบ้านได้ดีจึงทำให้มีการขยายตัวของประชากรเพิ่มขึ้นมากขึ้นพื้นที่ทำกินสามารถขยายได้ไม่จำกัด คือในช่วงปี พ.ศ. 2460 ความหนาแน่นของประชากรเพียง 30 คน ต่อตารางกิโลเมตรเท่านั้น วิกฤตการณ์อันเกิดจากการขาดแคลนอาหารไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสำคัญ ยกเว้นกรณีมีโรคระบาดและความแห้งแล้งหรือน้ำท่วมในบางปี

แต่ระบบก็สามารถฟื้นขึ้นมาได้รวดเร็ว สิ่งเหล่านี้สามารถกล่าวได้ว่า วิวัฒนาการของเทคนิคในการใช้ประโยชน์สภาพแวดล้อม รวมทั้งการจัดองค์กรทางสังคมในหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากตั้งแต่เริ่มมีการปกครองแบบศักดินามาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2460

2.2 การเริ่มต้นเศรษฐกิจเพื่อการค้าของชุมชนหมู่บ้านนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2460 เป็นต้นมาเป็นการเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราของชาวนามีความเด่นชัดขึ้น สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการสร้างทางรถไฟสายใต้เป็นเส้นทางคมนาคม ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในพื้นที่เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อันดับแรกอันเนื่องมาจากการพัฒนาระบบการขนส่ง เนื่องจากเป็นนโยบายในสมัยนั้นที่ให้ชาวจีนสามารถเคลื่อนย้ายได้โดยเสรี โดยรัฐบาลมีความคิดแอบแฝงในการผลักดันไม่ให้ชาวอังกฤษเข้ามาครอบครองพื้นที่ในประเทศไทย ดังเช่น ที่ได้กระทำกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ มาเลเซีย ศรีลังกา พม่า เป็นต้น ชาวจีนเหล่านี้มาตั้งถิ่นฐานบริเวณชุมชนเดิมของคนไทยใกล้กับทางรถไฟ ซึ่งตัดผ่านที่ราบทำนาที่ศตวรรษออกของพื้นที่ศึกษา คนเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้มีการสะสมทุนจากการทำการค้าในภาคกลางแล้วนำมาลงทุนทำนาในบริเวณพื้นที่ขนาดใหญ่โดยใช้เครื่องมือที่ทันสมัย เช่น รถแทรกเตอร์สำหรับไถดิน ใช้แรงงานคนไทยในการปักดำเก็บเกี่ยวนอกจากนี้ผลผลิตข้าวยังได้รับการแปรรูปเป็นข้าวสารโดยการตั้งโรงสีไฟขนาดใหญ่เพื่อสีข้าวส่งขายประเทศมาเลเซีย ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรามีผลกระทบต่อชุมชนหมู่บ้านไทยโดยผ่านการค้าขายของชาวจีนทำให้อุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยเฉพาะการทอผ้าเริ่มสูญหายและหมดไปจากพื้นที่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ พุ่มหว่า , สิริจิต พุ่มหว่า

การเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ระบบศักดินาในพื้นที่ศึกษาได้สลายตัวลงตามลำดับและสิ้นสุดโดยสมบูรณ์ เมื่อทางรถไฟตัดผ่าน ยังผลให้หัวหน้าหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า "นายบ้าน" ซึ่งมักจะมีอิทธิพลในหมู่บ้านเริ่มมีการจับจองครอบครองที่ดินจำนวนมาก คือประมาณ 200-300 ไร่ อันเป็นที่อุดมสมบูรณ์ ใกล้แหล่งน้ำในขณะที่ชาวบ้านโดยทั่วไปก็สามารถเป็นเจ้าของที่ดินได้แต่ก็ยังใช้ระบบการผลิตแบบเดิมที่เคยเป็นมาแต่อดีต จึงไม่สามารถทำนาได้มากกว่า 20 ไร่ ต่อครัวเรือน การปฏิวัติในปี พ.ศ. 2475 ทำให้ชาวจีนถูกจำกัดขอบเขตของการครอบครองที่ดิน โดยห้ามทำไร่นาขนาดใหญ่จึงเป็นการสกัดกั้นการสะสมทุน อันเนื่องมาจากการผลิตโดยตรง ชาวจีนเหล่านั้นจึงหันไปทำการค้าขายเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับซื้อข้าวมาสีแล้วขายต่อ แล้วนำสินค้าภายนอกเข้ามาขายยังหมู่บ้าน

พัฒนาการของระบบสังคมและเศรษฐกิจแบบการดำรงรวมทั้งการกำจัดขอบเขตของชาวจีนก่อให้เกิดการผลิตทางการเกษตรในระดับชาวบ้านขยายตัวมีความมุ่งหวังผลิตเพื่อการค้าข้าวมากขึ้น ในระหว่างช่วง พ.ศ. 2460 - 2490 การขยายพื้นที่การทำนาของแต่ละครอบครัวขยายจนถึงระดับที่แรงงานในครัวเรือนทำได้มากที่สุดคือ 20 ไร่ต่อหน่วยแรงงาน (หน่วยแรงงานหมายถึงคนในวัยทำงาน 1 คน ทำงานประมาณ 300 วันต่อปี) ประกอบกับการขยายตัวของประชากร (94 คน/ตารางกิโลเมตรในปี พ.ศ. 2500) จึงทำให้พื้นที่เลี้ยงควายลดลงส่งผลให้จำนวนควายลดลงมากส่วนใหญ่หันมาใช้วัวไถแต่เพียงอย่างเดียวทำให้จำนวนปุ๋ยคอกลดลง ประกอบกับชาวบ้านทำการผลิตหลายปีติดต่อกันทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินนาลดลง ชาวบ้านจึงเริ่มหันมาใช้มูลค่างจากถ้ำภูเขาหินปูน

มาใช้เป็นปุ๋ยในนาเพื่อยกระดับผลผลิตที่ลดลงให้สูงขึ้นใกล้เคียงกับการทำนาบริเวณรอบ ๆ เขตที่มีระบบเงินตราเข้าถึงก่อน พร้อมนี้บริเวณที่สามารถทำนาได้ดีได้ถูกจองไว้หมดแล้วในปี พ.ศ. 2485 ระบบการเช่าที่ดินและซื้อที่ดินจึงปรากฏขึ้นในช่วงนี้เอง

2.3 ปรากฏการณ์ของการปลูกพืชยืนต้นเพื่อการค้า การขยายตัวของการผลิตและการค้าพืชอาหารดั้งเดิมคือข้าวที่กล่าวนำข้างต้นทำให้เริ่มมีการย้ายถิ่นฐานออกจากเขตที่มีการทำนาเป็นหลัก มีการจับจองที่ดินที่เคยทำใช้หมุนเวียนมาเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล ในขณะที่เดียวกันราคายางในตลาดโลกเริ่มสูงขึ้นอีกครั้งหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ประกอบกับการปลูกยางพาราในช่วงแรกไม่ต้องมีการลงทุนมาก ยางพาราจึงเข้าไปแทนที่การไร่ได้อย่างดี หลังจากที่ได้เก็บเกี่ยวพืชไร่ในปีที่ 2 แล้ว จึงกล่าวได้ว่าการไร่แบบหมุนเวียนจบสิ้นลงเมื่อเริ่มมีการปลูกยางพาราเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามตามสภาพความเป็นจริงพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีการปลูกยางมานานแล้วแต่เป็นการทำสวนยางของข้าราชการ เจ้านายเก่า และชาวจีนอพยพเป็นกลุ่มแรกก่อน ชาวจีนอพยพรับจ้างหักล้างทางพงในระยะ 6-7 ปีแรกของการเพาะปลูกยางและรับจ้างกรีดยาง จึงทำให้สามารถสะสมทุนได้ แล้วจึงซื้อสวนยางเป็นของตนเองในบริเวณนี้

การพัฒนาปลูกยางพาราสามารถทำได้ดีในเกษตรกรรายย่อย เนื่องจากไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมาก ในช่วงแรกของการปลูกยางพาราจึงไม่กระทบต่อการใช้แรงงานในการทำนา อีกทั้งความมุ่งหมายในการผลิตทั้งการทำนาและสวนยางก็ต่างกันด้วย คือ การทำนามุ่งหวังเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ถ้าเหลือแล้วจึงนำไปขายในขณะที่การปลูกยางทำเป็นการค้าเท่านั้น ดังนั้น การขยายตัวของ การปลูกยาง-

พารา ในช่วงนี้จึงไม่ได้เป็นการเข้าไปทดแทนพื้นที่นา เพียงแต่ใช้พื้นที่ป่าในการขยายการปลูกยาง และ เนื่องจากการพัฒนาถนนสายหลักในจังหวัดเสรีงลันลง การคมนาคมสะดวกทำให้การอพยพเป็นไปได้ง่ายขึ้น เกษตรกรจากพื้นที่ราบได้อพยพเข้ามาหักร้างถางพง บริเวณพื้นที่ลูกคลื่นตะกอนตะพักกลุ่มน้ำที่อยู่ระหว่าง ที่ดอนเพื่อทำไร่ เนื่องจากพื้นที่นาบริเวณที่ราบเริ่มถึง จุดอิ่มตัวและเริ่มต้นปรับพื้นที่ลุ่มเพื่อใช้ในการทำนา ยางพาราได้ถูกนำมาปลูกในพื้นที่ไร่พร้อม ๆ กับการ ขยายพื้นที่ทำไร่และนาของผู้อพยพ การปลูกยางพารา ไม่ได้มีการปลูกเป็นแถวเป็นแนวแน่นอน อาจสลับกัน กับไม้ป่าที่ให้ผลบางชนิด การขยายพื้นที่นาไร่และยาง ในแต่ละครัวเรือนมีแรงงานสามารถขยายพื้นที่ได้ไม่ เกิน 5 ไร่/ปี แต่ละครัวเรือนจะเลี้ยงวัวครัวเรือนละ 5-10 ตัวการทำสวนยางในช่วงปี พ.ศ. 2490 ของ ชาวบ้านแตกต่างจากข้าราชการเก่า และชาวจีนมาก คือ ความประณีตในระดับชาวบ้านมีน้อยมาก อย่างไรก็ตามการปรับตัวกับสภาพทั่วไปของชาวบ้านมีมากกว่า เช่น ระหว่างที่มีงานทำนามาก ก็สามารถหยุดการกรีดยางได้ นอกจากนี้ในช่วงที่ราคายางลดลงมากๆ พื้นที่ สวนยางของชาวบ้าน มักถูกละทิ้งไม่เอาใจใส่ในการ บำรุงรักษาจนกระทั่งราคายางสูงขึ้นอีก จึงเริ่มทำงาน ในสวนยางใหม่ แต่สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การขยายตัวของ การปลูกยางพาราในระดับชาวบ้านทำได้จำกัด คือ ไม่ได้มีการใช้แรงงานจ้างประกอบกับราคายางไม่คงที่และ การมีนาข้าวเป็นประกันในการยังชีพทำให้การเปลี่ยนแปลงหลักๆ ของเทคนิคการผลิตยางพาราในช่วงนี้ มีน้อยมาก

กล่าวโดยสรุปกรรมวิธีการผลิตยางพาราของ พื้นที่ศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2490 เป็นดังนี้ คือ จำนวน ต้นต่อไร่ประมาณ 40-100 ต้นลักษณะสวนของ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็น "ป่ายาง" คือ ปลูกผสมผสานไป

กับ ไม้ยืนต้นอื่น ใช้เมล็ดปลูกโดยมีการลงทุนเมล็ดพันธุ์ ระหว่าง 0-10 บาทต่อไร่ (เมล็ดพื้นเมือง) และอาจถึง 250 บาทต่อไร่ หากเป็นเมล็ดยางพันธุ์ดีของนายทุน หรือเมล็ดพันธุ์ที่ได้มาจากประเทศมาเลเซีย ส่วนเครื่อง ทำยางแผ่นนั้นอาจจะมีการเช่าหรือซื้อร่วมกัน ถ้าเป็น เกษตรที่มีพื้นที่น้อยกว่า 5 ไร่ และหากมีเกินกว่านั้น เจ้าของสวนแต่ละราย มักซื้อเองราคาคู่ละ 2,000 บาท จากการประมาณการของเกษตรกรพบว่า ถ้าหากใช้ แรงงานในวันทำงาน 2 คน และปราศจากแรงงานจ้าง ครัวเรือนนั้น สามารถผลิตยางพาราได้ในเนื้อที่ไม่เกิน 10 ไร่ ดังนั้น เกษตรกรที่มีเนื้อที่การเพาะปลูกเกินกว่า ระดับนี้จำเป็นต้องจ้างแรงงานสำหรับการกรีดยางและ ทำยางแผ่น โดยต้องแบ่งให้ลูกจ้างประมาณร้อยละ 40-50 ของจำนวนยางดิบทั้งหมด โดยทั่วไป ไม่มีการ บำรุงรักษาโดยการใส่ปุ๋ย ผลผลิตที่ได้เฉลี่ยประมาณ 60 กก./ไร่ ถ้าหากพิจารณาราคายางในปี 2490 พบว่า ยางพาราให้ผลตอบแทนเป็นตัวเงินมากกว่าข้าวอย่าง น้อย 2 เท่าตัว คือ ในปีนั้นราคายางแผ่นกิโลกรัมละ 7.50 บาท ใน 1 ไร่ได้ผลตอบแทน 450 บาท ในขณะที่ถ้าหากได้ข้าวเฉลี่ย 300 กก./ไร่ ราคข้าวใน ขณะนั้น 75 สตางค์ต่อกิโลกรัม รายได้ถ้าคิดเป็น ตัวเงินเป็นเพียง 275 บาทเท่านั้น การที่ยางพารา ยังคงยืนราคาในระดับสูงอยู่ได้ เป็นเวลานานหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 จึงไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าการ ขยายตัวในการปลูกยางพาราจึงเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมา

3. ระบบสังคมเกษตรหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการปฏิวัติเขียว สถานการณ์การเกษตรบริเวณฝั่ง ตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในช่วงหลังสงคราม โลกครั้งที่ 2 มีการผลิตพืชเฉพาะ 2 ชนิด คือ ข้าว และยางพารา กระบวนการผลิตทางการเกษตรได้เข้าไป เกี่ยวโยงกับการเคลื่อนไหวโดยทั่วไปของเศรษฐกิจ

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ พุ่งหัว , สิริจิต พุ่งหัว

โลกและของประเทศไทย รัฐมีการแทรกแซงการผลิต ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2500 โดยโครงการพัฒนาต่าง ๆ อันได้แก่

3.1 การพัฒนาชลประทาน เป็นปัจจัยหนึ่ง ก่อให้เกิดความแตกต่างกันของฟาร์มต่างๆในพื้นที่ ระบบชลประทานโดยรัฐเริ่มเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 แต่ก็ยังเป็นพื้นที่น้อย และได้ขยายมากขึ้นอย่างเห็น ได้ชัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 เป็นการพัฒนาระบบ ชลประทานขนาดกลางโดยไม่มีอ่างเก็บน้ำ ในปัจจุบัน นี้ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ทำนาใช้น้ำจากชล- ประทานได้ในฤดูการเพาะปลูกเดียวเท่านั้น มีเพียง ร้อยละ 12 ของพื้นที่นาในเขตชลประทานที่ได้รับน้ำ สามารถทำนาได้ 2 ฤดู ในขณะที่พื้นที่ที่เหลืออีกครึ่ง หนึ่งไม่ได้รับประโยชน์จากการชลประทาน แต่อาจได้ รับน้ำโดยวิธีการชลประทานของชาวบ้านซึ่งมีน้อยมาก จากการสังเกตการใช้น้ำสำหรับทำนา พบว่า การ ควบคุมเกี่ยวกับการใช้น้ำเป็นไปโดยไร้ประสิทธิภาพ ผู้อยู่ปลายและไกลจากคลองชลประทานไม่สามารถ ใช้น้ำได้ทันเวลา จากการประเมินพื้นที่การใช้น้ำโครง การชลประทาน ความถูกต้องอันเป็นส่วนหนึ่งของ "เส้นทาง" ที่ใช้ศึกษา พบว่า ตัวเลขของทางราชการแสดงพื้นที่ ชลประทานทั้งหมด 38,700 ไร่ พื้นที่นี้ประมาณ ร้อยละ 39 สามารถใช้น้ำทำนาในฤดูแล้งได้ ส่วนที่ เหลือร้อยละ 61 จะมีน้ำจากชลประทานใช้ในเฉพาะ ช่วงนาปีเท่านั้นแต่จากการออกศึกษาในพื้นที่สามารถ ประเมินสรุปได้ว่ามีเพียงร้อยละ 30 ของพื้นที่สามารถ ใช้น้ำทำนาในฤดูแล้ง ร้อยละ 40 ของพื้นที่นาที่ สามารถใช้น้ำช่วงฝนทั้งช่วงในเฉพาะฤดูนาปี และอีก ร้อยละ 30 ของพื้นที่จะไม่สามารถใช้น้ำจากการ- ชลประทานได้เลย จึงอาจกล่าวได้ว่าปัญหาการใช้น้ำยัง เป็นปัญหาหลักในการที่จะยกระดับผลผลิตข้าวในพื้นที่ ดังกล่าว รวมทั้งเป็นปัจจัยหนึ่งของความแตกต่างใน

ผลิตภาพของฟาร์มต่าง ๆ

3.2 การพัฒนาสินเชื่อการเกษตร ได้มีการ ก่อตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เพื่อสนับสนุนการใช้ ปัจจัยการเกษตรในการปฏิบัติเขียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระบบการผลิตข้าว แต่จนถึงปัจจุบัน เกษตรกร ประมาณร้อยละ 25 เท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากการ ก่อตั้งองค์กรนี้ (NESDB, 1985) และจากการสอบถาม พบว่าในจำนวนผู้ที่ยืมเงินจาก ธกส. ได้มากมักเป็น เกษตรกรรายใหญ่และมีความสามารถคืนเงินให้กับ ธกส. เท่านั้น เกษตรกรรายย่อยที่มีปัญหาเกี่ยวกับการ เงินมักไม่ค่อยได้รับผลประโยชน์ทางด้านนี้

3.3 การพัฒนาพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในการปฏิบัติ เขียว ได้มีการก่อตั้งศูนย์วิจัยข้าวในจังหวัดพัทลุงตั้งแต่ ปี 2494 เพื่อมีหน้าที่ในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ให้ผล ผลิตสูง สำหรับท้องถิ่นแนะนำการใช้เทคนิคที่เหมาะสม เช่น จำนวนปุ๋ย วันที่ดำ เป็นต้น พันธุ์ข้าวที่ได้รับการแนะนำมีข้าว กข7 กข13 นางพญา 32 แก่นจันทร์ นอกจากนี้พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรนิยมนำมาปลูกโดยมีผู้นำ เข้ามาจากประเทศมาเลเซีย คือ ข้าวขาวมาเลย์ หรือ ข้าวเบตง และมีการใช้ปุ๋ยเคมีตามคำแนะนำ พร้อมมี การฉีดยาพ่นสารเคมีเพื่อป้องกันและกำจัดโรคแมลง และศัตรูอื่น ๆ

3.4 การให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง พื้นที่การปลูกยางพาราในจังหวัดพัทลุงในปี พ.ศ. 2498 มีประมาณ 58,500 ไร่ อีก 10 ปีต่อมา คือ ในปี พ.ศ. 2510 เพิ่มขึ้นเป็น 341,000 ไร่ หรือเกือบ 6 เท่า อย่างไรก็ตามเริ่มมีโครงการสงเคราะห์การทำ สวนยางในพื้นที่ศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 พร้อมกัน กับพื้นที่อื่นในภาคใต้ที่มีการปลูกยางพารา โครงการนี้ สนับสนุนให้ชาวสวนยางปลูกยางพาราพันธุ์ใหม่ทดแทน ยางพันธุ์เก่าโดยมีวิธีการดังต่อไปนี้คือ (Bangue

Mondiale, 1986) (ก) ให้ทุนอุดหนุนมากกว่าครึ่งหนึ่งของบงลงทุนเพื่อการปลูกยางพันธุ์ใหม่ภายในช่วง 6 ปีก่อนที่จะกรีดยางได้ (ข) เก็บภาษีส่งออกยางเพื่อใช้ในกองทุนสงเคราะห์ยาง (ค) เก็บภาษีส่งออกยางเพื่อใช้ในงบประมาณของรัฐ (ง) การยืมเงินจากองค์การระหว่างชาติในบางช่วงที่มีโครงการการปลูกยางทดแทนขนาดใหญ่

การสนับสนุนให้ปลูกยางพันธุ์ใหม่ทดแทนยางเก่ามีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ ประการแรกคือ การให้มีการปลูกยางพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูงแทนการปลูกยางพันธุ์เก่า ประการที่สอง คือ การส่งเสริมให้ชาวสวนยางใช้เทคนิคในการปลูกยางที่ได้จากการวิจัยของศูนย์วิจัยยาง เทคนิคต่าง ๆ ได้แก่ ยางพันธุ์ใหม่ที่เป็นารติดต่อกับต้นพันธุ์พื้นเมืองแล้วนำไปปลูกหรือการนำไปติดตตายางพันธุ์ดีบนต้นตอที่ได้ปลูกจากเมล็ดที่ยางพื้นเมืองในแปลงโดยตรง การใช้ระยะปลูกตามที่กำหนด การสนับสนุนให้มีการปลูกแบบขั้นบันได การเตรียมพื้นที่ปลูกโดยใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงการใช้ปุ๋ยเคมีต่างชนิดกันตามขั้นตอนตั้งแต่เริ่มปลูกจนสามารถกรีดยางได้ การใช้สารเคมีปราบวัชพืช ระหว่างแถว การปลูกพืชตระกูลถั่วและพืชคลุมพวง *pueraria*, *centrosema* และ *calopogonium* ใน 2-3 ปีแรกของการเริ่มปลูกแทนจะมีการส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวไร่หรือพืชแซมยางระหว่างแถว เป็นต้น เมื่อเริ่มกรีดยางได้จะมีการส่งเสริมระบบการกรีดยางโดยใช้ระบบกรีด ครึ่งลำต้นวันเว้นวัน (S2/D2) การปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นโดยการรักษาความสะอาด โรงยาง การกรองยางที่ถูกต้อง การใช้น้ำกรดถูกวิธี ช่วงระยะเวลาของการทำแผ่นยางให้แห้งที่ยาวกว่าที่ชาวบ้าน ปฏิบัติโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ใช้สารป้องกันการทำลายเปลือกยางอันเนื่องจากเชื้อราและการใช้น้ำยาเร่งน้ำยางเมื่อยางมี

อายุมากจนถึงช่วงเวลาที่ควรมีการปลูกแทนได้ ในปัจจุบันที่ให้แก่เกษตรกรสำหรับปลูกยางทดแทนเป็นเงินจำนวน 5,800 บาทต่อไร่ จากข้อมูลของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจังหวัดพัทลุงพบว่าในปี พ.ศ. 2530 ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่สวนยางทั้งหมดซึ่งมีอยู่ประมาณ 524,000 ไร่ ได้รับการปลูกแทนด้วยยางพันธุ์ใหม่โดยใช้เงินจากกองทุนฯ โดยครึ่งหนึ่งสามารถที่จะกรีดยางได้แล้ว ส่วนที่เหลือเป็นยางเก่าหรือไม่ก็เป็นยางที่เกษตรกรปลูกเองโดยอาศัยท่อนตายจากบริเวณ ใกล้เคียงนำมาติดกับต้นตอที่แปลงปลูก

จากโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมเกษตรในช่วงนี้ กล่าวโดยสรุประบบสังคมเกษตรทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อพึ่งตนเองมาเป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น การผลิตทางการเกษตรหลัก ๆ ได้แก่ ข้าวและยางพารา รัฐบาลเข้าไปพัฒนาเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน เทคนิคการผลิตทางการเกษตร สินเชื่อเกษตรและการให้ทุนเพื่อการปลูกยางพันธุ์ใหม่ทดแทนยางพันธุ์พื้นเมือง การเลี้ยงสัตว์ยังคงเป็นกิจกรรมรองและมีจำนวนสัตว์เลี้ยงลดลง การเกษตรเข้าสู่ระบบเครื่องจักรกลอย่างง่าย การใช้วัสดุทางเคมี และการพัฒนาวัสดุทางชีวภาพฟาร์มต่าง ๆ จำต้องติดต่อกับภายนอกมากขึ้น ทั้งในแง่การใช้ปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิต โดยมีพ่อค้าชาวจีนเป็นตัวกลางเป็นส่วนใหญ่ สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อเงื่อนไขการผลิตในระดับฟาร์มที่จะกล่าวต่อไป

4. ระบบการปลูกพืชและผลิตภาพในการทำงานในปัจจุบัน ได้ศึกษาระบบการปลูกพืชใน 3 หมู่บ้านที่มียางพาราเป็นกิจกรรมหนึ่งในระบบการทำฟาร์มของประชากร หมู่บ้านแรกอยู่บริเวณต้นน้ำของระบบชลประทาน พื้นที่ประมาณร้อยละ 80 ของหมู่บ้านเป็น

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหว่า , ศิริจิต ทุงหว่า

พื้นที่นาซึ่งร้อยละ 60 ของพื้นที่นาอยู่ในเขตระบบชลประทานที่ใช้น้ำได้ตลอดปี (เขตใช้น้ำที่ 3) ส่วนพื้นที่ที่เหลือสามารถใช้น้ำในระบบชลประทานได้เฉพาะฤดูฝน (เขตใช้น้ำที่ 2) ที่เหลืออีกร้อยละ 20 ของพื้นที่ในหมู่บ้านเป็นพื้นที่สวนยางพารา หมู่บ้านที่ 2 อยู่บริเวณลูกคลื่นตะกอนตะพักลุ่มน้ำนอกเขตชลประทาน ประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่ในหมู่บ้านปลูกยางพารา อีกครึ่งหนึ่งเป็นพื้นที่นา ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่นามีการชลประทานแบบชาวบ้านโดยอาศัยน้ำจากลำห้วย ใช้น้ำได้เฉพาะในนาปี ส่วนพื้นที่นาที่เหลืออาศัยเฉพาะน้ำฝนอย่างเดียว ส่วนหมู่บ้านที่ 3 อยู่เขตเชิงเขาที่มีการทำนาบริเวณที่ลุ่มต่ำประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ โดยอาศัยเฉพาะน้ำฝนอย่างเดียว พื้นที่ที่เหลือร้อยละ 70 เป็นพื้นที่สวนยาง และเนื่องจากพื้นที่มีความชื้นเหมาะสมสำหรับการทำไม้ผลในหมู่บ้านนี้จึงมีการปลูกไม้ผลพวกทุเรียน เงาะ บริเวณใกล้บ้านด้วย ความหนาแน่นของประชากรในหมู่บ้านทั้ง 3 คือ 150,104 และ 90 คนต่อตารางกิโลเมตรตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่าเส้นทางคมนาคม

ทั้ง 3 หมู่บ้านสะดวกพอสมควรอันเป็นลักษณะโดยทั่วไปทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่ได้รับการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ดีในช่วง 5-10 ปีมานี้ จะเห็นว่าทั้ง 3 หมู่บ้านมีการผลิตในระบบปลูกพืชหลัก ๆ ได้แก่ ระบบการทำนาและระบบการทำสวนยางพารา ซึ่งจะกล่าวถึงผลผลิตในแต่ละระบบดังนี้ คือ

4.1 ระบบการทำนา ระบบการทำนาที่พบในทั้ง 3 หมู่บ้านที่ศึกษาแบ่งออกได้เป็น 6 ระบบย่อย ได้แก่ (ก) การทำนาปีแบบนาดำอาศัยการชลประทาน (ข) การทำนาปีแบบนาหว่านน้ำตมอาศัยการชลประทาน (ค) การทำนาดำอาศัยการชลประทานทั้งในช่วงนาปีและนาปรัง (ง) การทำนาปีแบบนาหว่านน้ำตมตามด้วยการทำนาดำในช่วงนาปรังโดยอาศัยการชลประทาน (จ) การทำนาปีแบบนาดำโดยอาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว (ฉ) การทำนาปีแบบนาหว่านเมล็ดแห้งโดยอาศัยการชลประทานตามด้วยการปลูกถั่วเขียวในฤดูแล้ง ตารางที่ 1 และ 2 แสดงเวลาการทำงานและผลทางเศรษฐศาสตร์ของระบบการทำนาและทำถั่วเขียว

ตารางที่ 1 เวลาทำงานโดยเฉลี่ยของการทำนาและถั่วเขียว (หน่วย : ชั่วโมง/ไร่)

งานที่ทำ	นาหว่านแห้ง	นาหว่าน น้ำตม	นาดำ (นาปี)	นาดำ (นาปรัง)	ถั่วเขียว
ซ่อมแซมคันนา	2	2	2	2	-
ทำแปลงกล้า	-	-	1.5	1.5	-
ไถนา	8	20	12	8	1
ถอนกล้า-ดำ(หรือหว่าน)	2	2	35	20	2
ใส่ปุ๋ย	3	3	3	3	-
ปราบศัตรูพืชและวัชพืช	16	10	4	5	0.5
ควบคุมน้ำ	1	3.5	3	5	-
เก็บเกี่ยว	40	40	40	20	12
หว่าน	6	6	6	6	1
ขนส่ง	4	4	4	4	0.5
รวม	82	90.5	110.5	74.5	17

ที่มา : จากการสังเกตในพื้นที่ศึกษา ปีเพาะปลูก 2533-2534

ตารางที่ 2 ผลทางเศรษฐศาสตร์ของระบบการทำนาและการปลูกถั่วเขียว

งานที่ทำ	นาหว่านแห้ง	นาหว่าน น้ำตม	นาดำ (นาปี)	นาดำ (นาปรัง)	ถั่วเขียว
เมล็ดพันธุ์ (กก./ไร่)	8-20	8-12	2-12	2-10	3-5
ปุ๋ย (กก./ไร่)	5-20	4-30	4-50	1.7-38	-
ผลผลิตต่อไร่ (กก.)	150-250	167-500	200-595	45-595	10-28
เฉลี่ย	(220)	(335)	(373)	(309)	(21)
ผลผลิตคิดเป็นตัวเงินเฉลี่ย (บาท/ไร่)	770	1,173	1,305	1,082	

ว. สขชลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ พงษ์หว้า , สิริจิต พงษ์หว้า

งานที่ทำ	นาหวานแห้ง	นาหวาน น้ำตม	นาดำ (นาปี)	นาดำ (นาปรัง)	ถั่วเขียว
ปัจจัยผันแปร(บาท/ไร่)					
เมล็ดพันธุ์ (เฉลี่ย)	65-80 (70)	59-84 (75.5)	14-48 (40.5)	14-17 (37)	24
ปุ๋ย (เฉลี่ย)	19-138 (68)	19.3-138 (67.5)	18.5-230 (75.5)	7.8-173 (80)	6
สารปราบศัตรูพืช	7.5	7.5	7.5	7.5	-
น้ำมัน	30	45	39	40	-
รายได้เหนือต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่)	595	978	1,143	918	85
ผลิตภาพของแรงงาน					
กิโลกรัมต่อชั่วโมง	2.7	3.7	3.4	4.1	1.2
บาทต่อชั่วโมง	9.45	12.95	11.90	14.35	5

ที่มา : จากการสังเกตและติดตามการปฏิบัติงานของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา ปีการเพาะปลูก 2533-2534

การเลือกระบบปฏิบัติการทำนาแต่ละระบบย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับน้ำของพื้นที่และความสูงต่ำของพื้นที่รวมทั้งประเภทของดินเป็นสำคัญ ช่วงที่ใช้เวลามากในการทำนา ได้แก่ ช่วงการถอนกล้าปักดำและการเก็บเกี่ยว จากการศึกษาเวลาการทำงานพบว่าในนาดำเวลาการถอนกล้าปักดำ และเก็บเกี่ยวใช้เวลาร้อยละ 53-68 ของเวลาทั้งหมด ส่วนการทำนาหวานใช้เวลาในการเก็บเกี่ยวร้อยละ 45-50 ในการทำนาปีเกษตรกรจำเป็นต้องดำให้เสร็จก่อนหน้าช่วงฝนชุกในกลางเดือนตุลาคมและเก็บข้าวให้เสร็จก่อนฝนแรกของเดือนเมษายน ส่วนการทำนาปรังวงจรของการเพาะปลูกดำเนินไปในช่วง 5 เดือนสูงสุด ดังนั้น ช่วงเวลาของการดำและเก็บเกี่ยวจึงต้องสั้นกว่าในช่วงนาปีเพื่อให้สามารถทำนาปีได้ทัน

การปลูกถั่วเขียวในแปลงนาช่วงฤดูแล้งไม่เกิดการแข่งขันกับการทำนาในช่วงหน้าฝนมากนัก ถ้าหากว่าฟาร์มนั้นไม่มีการทำนาปรัง แต่ถ้าหากฟาร์มมีการทำนาปรังได้ด้วยพบว่ามีการแข่งขันกันระหว่างการใช้เวลาทำกิจกรรมถั่วเขียวกับการทำนาปี คือ เกษตรกรพยายามหว่านถั่วเขียวเร็วขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงช่วงฝนชุกในเดือนพฤษภาคมซึ่งจะทำให้การเก็บเกี่ยวตรงกับการทำนาปรังเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาดังกล่าว เกษตรกรแก้ไขโดยการ (ก) ถ้าหากมีพื้นที่การปลูกถั่วเขียวมากและมีพื้นที่ทำนาปรังน้อย เกษตรกรเก็บเกี่ยวถั่วเขียวก่อนดำนา โดยการหว่านกล้าช้าลง ซึ่งเป็นไปได้กับเกษตรกร ประเภทนี้เพราะโดยปกติแล้วจะมีพื้นที่ที่รับน้ำได้ไม่ค่อยสะดวกนัก (ข) ถ้าหากมีพื้นที่การทำนาปรังมาก จะดำนาก่อนการเก็บเกี่ยวถั่วเขียวซึ่งอาจจะ

เป็นไปได้ว่าการดำนาจะใช้เวลานานซึ่งทำให้ผลผลิตถั่วเขียวหวานข้างล่างมีความผันแปรมากขึ้น

4.2 ระบบการทำสวนยาง วนการศึกษาใน 3 หมู่บ้านนี้พบว่ามีเพียงร้อยละ 3.5 ของชาวสวนยางทั้งหมดเท่านั้นที่มีพื้นที่ปลูกยางพารามากกว่า 50 ไร่ อีกร้อยละ 37 มีพื้นที่อยู่ในระหว่าง 17 ถึง 50 ไร่ ร้อยละ 59.5 มีพื้นที่ต่ำกว่า 16 ไร่ นอกเหนือจากยางพารากิจกรรมเกษตรอื่นของเกษตรกร คือ การทำนา การปลูกไม้ผลในบางครัวเรือน การเลี้ยงวัวหรือสุกร เป็นต้น

เกษตรกรที่มีสวนยางมากจะมีพื้นที่ปลูกทดแทนมากจึงมีการแบ่งพื้นที่สวนยางบางส่วนให้เพื่อนบ้านใช้ทำประโยชน์ในการปลูกพืชแซมยาง ในช่วงปีแรกของการปลูกพืชแซมยางที่พบมาก ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ร่วมกับแตงกวาในหลุมเดียวกันแล้วปลูกข้าวโพดระหว่างต้นข้าวใน 1 เดือนต่อมา โดยจะเก็บเกี่ยวข้าวโพดได้ภายใน 15 วันหลังเก็บเกี่ยวข้าว และการปลูกพืชผักพวกพริก มะเขือยาว ตะไคร้ บริเวณพื้นที่สวนยาง ในปีที่ 2 ของการปลูกยางจะมีการปลูกกล้วย มันเทศ มันล้มปะหลัง พืชตระกูลถั่วบางชนิด เช่น ถั่วลิสง และสามารถเก็บเกี่ยวพริก ตะไคร้ มะเขือได้ในช่วงปีนี้ด้วย โดยทั่วไปการปลูกพืชแซมยางขึ้นอยู่กับแรงงานในครัวเรือน และโอกาสในการทำการค้าโดยเฉพาะเกี่ยวกับการเข้าถึงของการคมนาคม พื้นที่นอกเขตการศึกษาซึ่งอยู่ใกล้ถนนใหญ่จะมีการปลูกสับปะรดแซมยางด้วยเพราะง่ายต่อการขนส่งและสามารถขายโดยตรงให้กับผู้สัญจรผ่านได้ เขตที่ห่างไกลจากถนนหลักเข้าไปมากจะมีการปลูกพืชแซมเพื่อการบริโภคในครัวเรือนมากกว่า ดังนั้น นอกจากการปลูกพืชแซมยางจะมีบทบาทในแง่เป็นพืชอาหารและเพื่อเป็นแหล่งเงินในช่วงที่ยังยังไม่ให้ผลผลิต พืชแซมยางในสวนยางยังมีบทบาทในการเพิ่มปุ๋ยให้แก่ดิน

โดยเฉพาะพืชตระกูลถั่ว และป้องกันการชะล้างของดินได้ด้วย ในบางฟาร์มใหญ่ ๆ จะมีการแบ่งแปลงปลูกทดแทนออกเป็นสวน ๆ อายุแตกต่างกันเพื่อให้สามารถกรีดยางได้ตลอด นอกจากจะปลูกพืชแซมในบางแปลงแล้วยังมีการปลูกพืชตระกูลถั่วคลุมดินเพื่อเพิ่มปุ๋ยและบำรุงดิน นอกจากนี้ในพื้นที่ที่ได้รับการสงเคราะห์ต้องมีการปฏิบัติในแปลงยางตามที่กำหนดคือจะมีการปลูกความหนาแน่นประมาณ 80 ต้นต่อไร่ ระยะ (3x8) ม. หรือ 6x4 ม.) แต่ก็พบว่าเกษตรกรจำนวนมากมีการปลูกยางหนาแน่นมากกว่ากำหนดได้แก่ 84 ต้นต่อไร่ (ระยะ 7x3 ม.) 98 ต้นต่อไร่ (ระยะ 6x3 ม.) พันธุ์ยางปลูกที่พบมากเรียงตามลำดับดังนี้ RRIM 600, GT1 PB5/51 นอกเหนือจากนั้นเป็นพันธุ์ PR 225, RRIM 703, RRIM 632 และ PR 107, พันธุ์ RRIM 600 ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะชาวบ้านเห็นว่ามีความต้านทานต่อโรคได้ดีกว่าและให้ผลผลิตมากกว่า

วิธีปลูกยางที่พบมี 2 วิธีคือ วิธีที่ 1 เป็นการปลูกยางที่ได้ติดตามมาแล้ว 1 ต้น/หลุม ถ้าหากต้นไหนตายก็จะมีปลูกทดแทน ส่วนอีกวิธีคือปลูกโดยใช้ต้นยางมีใบ 2-3 ใบ ซึ่งถอนมาจาก "ป่ายาง" นำมาลงแปลงปลูกแล้วตัดตายที่ข้อที่เชื่อมมาจากเพื่อนบ้านหรือแปลงพันธุ์ยางในท้องถิ่นหลังจากที่ได้ปลูกต้นต่อ 5-6 เดือน วิธีการนี้จะปลูก 2-3 ต้นต่อหลุมและเลือกต้นที่ดีที่สุด 1 ต้น ถ้าหากพิจารณาในระดับชาวบ้านแล้ว วิธีการที่ 2 มีการปฏิบัติมากกว่าวิธีที่ 1 เพราะลงทุนน้อยกว่า และแม้ว่าจะได้ทุนสงเคราะห์มาปลูกแทนแต่สำนักงานกองทุนฯ ก็ไม่สามารถมีต้นพันธุ์ที่ได้ติดตามแล้วเพียงพอ ปริมาณปุ๋ยยางที่ใช้แต่ละฟาร์มขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้เป็น ประการแรกเกษตรกรได้รับทุนสงเคราะห์หรือไม่ ประการที่สองสถานะภาพทางการเงินของฟาร์มถ้าหากได้รับทุนจะใส่

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหวั , ศิริจิต ทุงหวั

ปุ๋ยปริมาณที่ทางกองทุนกำหนดเพราะมีการติดตามของเจ้าหน้าที่สม่ำเสมอ แต่ถ้าหากไม่ได้รับทุนมักจะใส่ปุ๋ยน้อยกว่ายกเว้นผู้ที่ไม่มีปัญหาทางการเงิน ก่อนใส่ปุ๋ยจะต้องมีการกำจัดวัชพืชก่อน อาจใช้จอบ รถไถเดินตามรถแทรกเตอร์ไถระหว่างแถวยาง หรือฉีดสารฆ่าหญ้าโดยอาจจ้างหรือใช้แรงตัดแต่งกิ่งที่ไม่ต้องการออกด้วย

เมื่อยางพาราอายุ 6-7 ปี ก็สามารถกรีดยางได้โดยการสังเกต ประมาณร้อยละ 70 ของต้นยางที่มีเส้นรอบวงประมาณ 50 ซม. วัดจากพื้นดิน 1.5 ม. การกรีดยางทำตลอดปี ยกเว้นช่วงผลัดใบและช่วงที่มีฝนตกหนัก จำนวนวันกรีดยางต่อปีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจสังคมในครัวเรือนด้วย (ดังจะกล่าวต่อไป) ระยะเวลาจากบ้านไปยังสวนยางอาจจะเดินเพียง 2 นาที จนกระทั่งใช้จักรยาน 30 นาที การกรีดยางโดยมากเริ่มตั้งแต่เช้ามีดประมาณ 04.00-05.00 น. โดยใช้ระบบกรีดยางต่าง ๆ กัน คือ 1 ส่วน 3 ของลำต้น กรีดยาง 5 วันเว้น 1 วัน (S/3,5D/6) 1 ส่วน 3 ของลำต้น กรีดยาง 10 วันเว้น 1 วัน (S/3,10D/11) 1 ส่วน 3 ของลำต้น กรีดยางทุกวันที่ยกรีดได้ (S/3) 1 ส่วน 3 ของลำต้น กรีดยาง 3 วันเว้น 1 วัน (S/3,3D/4) ครึ่งลำต้นกรีดยาง 5 วันเว้น 1 วัน (S2, SD/6) ที่พบมากที่สุดเป็นแบบแรก ในขณะที่ทางการแนะนำให้กรีดยางครึ่งลำต้นวันเว้นวัน การกรีดยาง 1 ไร่ใช้เวลาประมาณ 4-5 ปี ในช่วงที่ต้องทำนาด้วยการกรีดยางเริ่มเร็วกว่าปกติเพื่อจะได้มีเวลาทำนา

การใช้แรงงานพบว่าชาวสวนยางกรีดยาง 100-150 ต้นใช้เวลา 1 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับอายุของยางและลักษณะของสวน จำนวนวันกรีดยางใน 1 ปี อยู่ระหว่าง 120-190 วัน (เฉลี่ย 150 วัน) ขึ้นอยู่กับ

พื้นที่ (จำนวนวันที่ฝนตกและช่วงยางผลัดใบ) และวัตถุประสงค์ของเกษตรกร คือ ผู้ที่มีสวนยางน้อยความถี่ในการกรีดยางจะมากขึ้น ในช่วงให้ผลผลิต การกรีดยาง การทำยางแผ่น ใช้เวลาร้อยละ 95 ของการทำงานทั้งหมด นอกนั้นเป็นการกำจัดวัชพืชและใส่ปุ๋ยประมาณ 1-2 ครั้งต่อปี คือ ช่วงผลัดใบและก่อนฝนตกหนัก แต่การใส่ปุ๋ยจะใส่ทุกปีหรือไม่ หรือปริมาณเท่าไรขึ้นอยู่กับสถานะทางการเงินเป็นหลัก การใช้สารฆ่าเชื้อรา บริเวณหน้ายางที่กรีดยางแล้วไม่ได้ปฏิบัติในทุกฟาร์ม และ แต่ละฟาร์มที่ปฏิบัติก็มีวิธีไม่เหมือนกัน คือ อาจใช้เวลา 15 วันต่อครั้ง 2 ครั้งต่อปี หรือ 1 ครั้งต่อปี เป็นต้น

ผลผลิตยางพาราต่อไร่ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการเป็นอันดับแรก ได้แก่ ศักยภาพของต้นยาง (พันธุ์, อายุ เป็นต้น) เงื่อนไขทางนิเวศน์ (ดิน วัชพืช อากาศ) และการดำเนินงานในฟาร์ม (ความถี่ในการกรีดยาง การดูแลรักษา) จากการศึกษายางแผ่น 36 แปลงในเกษตรกร 17 ราย อายุยางระหว่าง 7-27 ปีพบว่าผลผลิตผันแปรตั้งแต่ 72-334 กิโลกรัมของยางแผ่นยังไม่รวมควันท่อไร่

หากสมมติให้ยางพื้นเมืองที่มีอยู่ในปัจจุบันใช้เทคนิคแบบเดิมที่กระทำใน พ.ศ. 2490 พบว่าผลผลิตของแรงงานในปัจจุบันเพิ่มขึ้นร้อยละ 55 โดยประมาณ (ตารางที่ 3) อย่างไรก็ตามในช่วงหลังจากปีที่ 6 ของการปลูกแทนเป็นต้นไป เกษตรกรส่วนมากไม่ได้ปฏิบัติตามข้อแนะนำจากทางราชการ จึงทำให้อายุของต้นที่กรีดยางได้สั้นกว่าความคาดหมายจากทางราชการ คือ แทนที่จะกรีดยางได้ 20 ปี กลับกรีดยางได้สูงสุดเพียง 15 ปี จึงทำให้ระยะการปลูกแทนสั้นลง

ว. สงขลานครินทร์

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

สมยศ ทุงหว่า , ศรีจิต ทุงหว่า

ตารางที่ 3 ผลเบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์ของระบบการทำสวนยางพารา

ผลทางเศรษฐศาสตร์	ยางเก่า*	ยางพันธุ์ใหม่*	พืชแซมยาง
ผลผลิตต่อไร่ (ยางแผ่นไม่รมควัน:กก.)	72-288	112-334	ผันแปรไปตามชนิดพืช
ผลผลิตคิดเป็นตัวเงินเฉลี่ย (บาท/ไร่/ปี)	2,720	4,463	875
ต้นทุนผันแปรเฉลี่ย (บาท/ไร่/ปี)	70	650	100
รายได้เหนือต้นทุนผันแปรเฉลี่ย (บาท/ไร่/ปี)	2,650	3,813	775
เวลาการทำงาน (ชั่วโมง/ไร่/ปี)	305	274	na**
ผลิตภัณ์ท์ของแรงงาน กก./ชั่วโมง	0.52	0.93	na
บาท/ชั่วโมง	8.9	13.9	na

*สำหรับยางพาราเป็นการศึกษาเฉพาะระยะของการให้ผลผลิต ส่วนพืชแซมคิดเฉพาะในช่วง 3 ปีแรกโดยใช้ราคาเฉลี่ยในปี 2534

**na = ไม่มีรายละเอียดข้อมูล

ที่มา : จากการสังเกตและติดตามการปฏิบัติงานของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา ในปีการเพาะปลูก 2533-2534

5. เปรียบเทียบผลผลิตภาพของระบบการผลิต 3 ระบบหลัก การเปรียบเทียบตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบการทำฟาร์มแบบครัวเรือน หมายถึง การทำการเกษตรที่ใช้แรงงานในครัวเรือนเท่านั้น ผลสรุปได้ดังนี้ (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบผลผลิตภาพของแรงงานในแต่ละปีของระบบการปลูกพืช 3 ระบบหลัก

ผลทางเศรษฐศาสตร์	นาปีอย่างเดี่ยว	นาปี-นาปรัง	ยางพารา
ความแตกต่างของผลผลิตต่อไร่ (กก.)	200-595	416-1,190	72-334
ผลผลิตต่อไร่เฉลี่ย (กก.)	373	712	255
ผลผลิตคิดเป็นตัวเงินเฉลี่ย (บาท/ไร่)	1,305	2,492	4,335
ต้นทุนผันแปรเฉลี่ย (ยกเว้นค่าแรง) (บาท/ไร่)	60	150	105
ต้นทุนคงที่เฉลี่ย (ยกเว้นค่าที่ดิน) (บาท/ไร่)	2,260	2,260	560
พื้นที่สูงสุดต่อหน่วยแรงงาน (ไร่)	20	20	12
ผลิตภาพสูงสุดต่อหน่วยแรงงาน* (บาท)	24,910	44,580	50,200

* หมายถึงรายได้สุทธิจากการประกอบกิจกรรมในพื้นที่สูงสุดที่หนึ่งหน่วยแรงงานสามารถทำได้

ที่มา : จากการติดตามการปฏิบัติของเกษตรกร ปีการเพาะปลูก 2533-2534

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหว่า , ศิริจิต ทุงหว่า

จากตารางที่ 4 สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ ดังนี้

ก. ในการปลูกข้าวนาปี บุคคลในวัยแรงงาน 2 คน (ในที่นี้เรียกว่าเป็น 1 หน่วยแรงงาน) เนื่องจากกิจกรรมในการทำงานจำเป็นต้องอาศัยคน 2 คนเป็นอย่างน้อยเพราะได้มีการแบ่งงานกันทำตามเพศ คือ ผู้ชายไถนา ตกแต่งคันนา ขนข้าวในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะดำนาและเก็บเกี่ยว สามารถทำได้สูงสุด 20 ไร่ เนื่องจากต้องดำนาและเก็บข้าวให้ทันฤดูกาล

ข. หากมีการทำทั้งนาปีและนาปรังในพื้นที่เดียวกันทั้งหมดก็สามารถทำได้สูงสุด 20 ไร่ต่อหน่วยแรงงาน เช่นกัน

ค. ในระบบยางพารานั้นจำเป็นต้องทำยางแผ่นแต่ละวันจากน้ำยางที่กรีดยได้ให้หมด หากปราศจากแรงงานจ้างจะทำได้สูงสุด 12 ไร่ต่อหน่วยแรงงาน

การผลิตทั้ง 3 ระบบหลักอาศัยปัจจัยการผลิตและได้ผลผลิตดังในตารางที่ 4 การทำงานโดยใช้เครื่องมือที่มีอยู่และเทคนิคต่างๆ ในปัจจุบัน พอจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาระบบการใช้น้ำมีความจำเป็นมากสำหรับเกษตรกรที่มีการทำนาเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่า ผลผลิตสูงสุดต่อหน่วยแรงงานหลังจากที่มีการพัฒนาชลประทานแล้วสูงกว่าการทำนาครั้งเดียวมากส่วนยางพารานั้นมีผลผลิตการทำงานสูงสุด

และใช้พื้นที่สูงสุดต่อหน่วยแรงงานต่ำกว่าจึงไม่เป็นที่ยอมรับเลยว่าเป็นสถานการณ์ปัจจุบันนอกจากจะมีการขยายการปลูกยางมากขึ้นโดยการเข้าไปแทนที่พื้นที่ป่าไม้แล้ว จากการสังเกตภาคสนาม พบว่า ยางยังเริ่มเข้าไปแทนที่การทำนาในเขตใช้น้ำที่ 1 เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากอีกด้วย

6. ประเภทของเกษตรกรในระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา ตัวอย่างครัวเรือนเกษตรกรที่นำมาศึกษาเจาะลึกจำนวน 17 ครัวเรือน มีเนื้อที่ถือครองทำนาตั้งแต่ 0-33 ไร่ ทำสวนยาง 2-65.5 ไร่ ส่วนใหญ่ทำนาเพียงพอในการบริโภคและอาจมีเหลือไว้ขายด้วย จากจำนวนที่ศึกษามี 7 ครัวเรือนที่ไม่สามารถกรีดยางได้และมีเพียง 3 ครัวเรือนที่สามารถกรีดยางได้ทุกแปลง จากลักษณะของการถือครองที่ดินดังกล่าว การนำเอาพื้นที่ทำการเกษตรในครัวเรือนมาวัดความแตกต่างทางเศรษฐกิจสังคมของชาวสวนยางพารานั้น ไม่สามารถอธิบายความแตกต่างได้ชัดเจน เพราะหากมีระบบการผลิตที่แตกต่างกัน แม้จะมีพื้นที่ทำการเกษตรเท่ากันผลผลิตภาพของแรงงานก็ต่างกันด้วย ดังนั้น ในขั้นนี้ผู้วิจัยจึงจัดแบ่งเกษตรกรตามความสมดุลของการใช้ที่ดินในฟาร์มกับแรงงานทำการเกษตรในครัวเรือน จึงทำให้พบความแตกต่างของเกษตรกรในระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราได้ดังรายละเอียดในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ประเภทของเกษตรกรในระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ	ประเภทของเกษตรกร					
	ประเภทที่ 1	ประเภทที่ 2	ประเภทที่ 3	ประเภทที่ 4	ประเภทที่ 5	ประเภทที่ 6 ²
ก. การใช้แรงงาน						
- จำนวนคนในครัวเรือน	4-8	5-9	2-7	2-7	4-8	2
- จำนวนคนในวัยแรงงาน	4-6	2-7	2-6	2-5	2-4	2
- หน่วยแรงงานทำการเกษตร ³	1.2-3	1-3.6	1.5-3	-	1-2	0.5
- แรงงานจ้าง	-	0.50 วัน (ข้าว)	20-120 วัน (ข้าว) 1-2 คน (ยาง)	-	-	20 คน
- การศึกษาของบุตร	ต่ำ	ปานกลาง	ปานกลาง-สูง	ปานกลาง-สูง	ต่ำ	สูงมาก
ข. ที่ดิน						
- ร้อยละที่ดินทำกินในที่ของผู้อื่น	50-100	-	-	NA ⁵	100	0
- ร้อยละของที่ดินให้ผู้อื่นทำ	-	0-30	0-50	NA	-	NA
- ที่ดินทำการเกษตรต่อหน่วย แรงงานในครัวเรือน (ไร่)	5-10	10-20	20-35	-	(ทำแบ่งครึ่ง ผลผลิต)	NA
ค. ค่าใช้จ่ายเครื่องมือทำ การเกษตร (บาท/ปี)	330-1,500	500-2,000	1,000-5,000	1,000-2,500	-	(ใช้เครื่องจักร ขนาดใหญ่)
ง. การเลี้ยงสัตว์ (แม่)	วัว 1-2	วัว 0-13	วัว 2-10 หมู 0-10	-	-	-
จ. ผลิตภาพต่อหน่วยแรงงาน ในครัวเรือน (บาท)	5,500- 10,500	10,700- 33,500	20,000- 40,000	ผันแปรมาก	-	-
ฉ. รายได้นอกฟาร์ม ⁴ (บาท/คน)	2,000-5,000	0-10,000	0-50,000	NA	NA	NA

หมายเหตุ : ¹แบ่งตามประเภทที่ได้บรรยายไว้ในเอกสารหน้า 26

²สำหรับเกษตรกรประเภทที่ 6 ใช้กรณีศึกษาเพียง 1 รายเท่านั้น

³หมายถึงการใช้แรงงานเทียบกับจำนวน 300 วันทำงานต่อ1คนวันละ 8 ชั่วโมง

เช่น ทำงาน 2 คน ๆ ละ 150 วัน ทำงานเทียบเป็น 1 หน่วยแรงงาน

⁴เป็นรายได้ที่เกิดจากการทำงานรับจ้าง ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ รับราชการ อื่น ๆ ที่ไม่รวมเงินยืม

⁵NA = ไม่มีรายละเอียดข้อมูล

ที่มา : จากการศึกษาในมีการเพาะปลูก 2533-2534

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหว่า , ศิริจิต ทุงหว่า

จากตารางที่ 5 สามารถอธิบายความแตกต่างของเกษตรกรในแต่ละประเภท ดังนี้คือ

ก. ประเภทที่ 1 เกษตรกรที่มีจำนวนที่ดินไม่พอเมื่อเทียบกับปริมาณแรงงานครัวเรือน แรงงานส่วนหนึ่งต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกการเกษตรหรือรับจ้างกรีดยางของเกษตรกรรายใหญ่ ระดับการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่ำ เช่น ไม่มีรถไถเดินตามและเครื่องรีดยางเป็นของตนเอง การศึกษาของบุคคลในครอบครัวส่วนใหญ่ต่ำ

ข. ประเภทที่ 2 เกษตรกรแบบครอบครัวหมายถึง มีที่ดินเพียงพอกับแรงงานในครัวเรือน ไม่จำเป็นต้องอาศัยแรงงานจ้าง สำหรับกิจกรรมในสวนยางนอกจากการดำและเก็บเกี่ยวข้าวในบางช่วงไม่จำเป็นต้องทำงานนอกฟาร์ม อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่ยางยังไม่ให้ผลผลิตครบในพื้นที่ทั้งหมด อาจจะมีแรงงานส่วนหนึ่งออกไปรับจ้างกรีดยางบ้าง

ค. ประเภทที่ 3 เกษตรกรที่มีที่ดินทำการเกษตรมากกว่าปริมาณแรงงานในครัวเรือนจึงทำงานได้ในพื้นที่บางส่วนเท่านั้น ลูก ๆ มักได้รับการศึกษาระดับสูงหรือทำงานรับจ้างที่ใช้แรงงานที่มีคุณภาพในเมือง ดังนั้น ฟาร์มประเภทนี้อาศัยแรงงานจ้างมาทำการเกษตร ในสัดส่วนที่สูง ส่วนใหญ่หัวหน้าครอบครัวมีอายุมาก ในกรณีที่มียางพาราเป็นพืชหลัก มักจะแบ่งพื้นที่ไว้ทำนาโดยอาศัยแรงงานจ้างมากและมีการให้เช่า

นาหรือให้ผู้อื่นทำแบ่งครึ่งผลผลิตข้าว แรงงานในการกรีดยางและแปรรูปส่วนใหญ่เป็นแรงงานจ้างแบ่งครึ่งผลผลิตยางแผ่นยังไม่ได้รวมคว้น เป็นที่สังเกตว่าแม้จะมีพื้นที่สวนยางพาราแต่เกษตรกรประเภทนี้ไม่มีการขายพื้นที่นา เนื่องจากราคายางมีความไม่แน่นอนมาก จึงจำเป็นต้องเก็บที่ดินทำนาไว้ป้องกันการเสี่ยง

ง. ประเภทที่ 4 ให้ผู้อื่นทำแบ่งครึ่งผลผลิตในพื้นที่สวนยางทั้งหมด เนื่องจากเจ้าของที่ดินเป็นผู้ที่ทำงานอื่นเต็มเวลาอยู่แล้ว เช่น ข้าราชการ พ่อค้า แรงงานจ้างมักจะมาจากครอบครัวหนุ่มสาวซึ่งเพิ่งเริ่มครอบครัวใหม่ โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ในสวนยางและอาจทำนาเช่าหรือแบ่งผลผลิตในพื้นที่ของเจ้าของสวนยางด้วย เกษตรกรประเภทนี้จะเสี่ยงกับการไม่มีแรงงานจ้างในช่วงราคายางตกต่ำหรือช่วงที่ยางอายุมากให้ผลผลิตต่ำ

จ. ประเภทที่ 5 ลูกจ้างเต็มเวลา เป็นเกษตรกรที่อพยพมาจากเขตที่ทำนาโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก เพื่อมารับจ้างกรีดยางและทำแผ่นยางโดยแบ่งครึ่งผลผลิตในฟาร์มประเภทที่ 3 และ 4 แต่ในช่วงไม่กรีดยางมีการทำงานรับจ้างรายวันด้วย

ฉ. ประเภทที่ 6 นายทุนสวนยางมีที่ดินมากกว่า 500 ไร่ ใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ในการแปรรูปน้ำยางและใช้แรงงานจ้างจำนวนมาก มีจำนวนน้อยในเขตที่ศึกษา พบเพียง 1 รายเท่านั้น

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรกรรมผลิตยางพารา

สมยศ หุ่นหัว , ศิริจิต หุ่นหัว

ตารางที่ 6 เทคนิคการปฏิบัติในการทำสวนยางพาราของเกษตรกรประเภทต่าง ๆ

เทคนิคที่ใช้	ประเภทของเกษตรกร			
	ประเภทที่ 1 (N:25)	ประเภทที่ 2 (N:25)	ประเภทที่ 3 (N:25)	ประเภทที่ 4 (N:25)
(ก) วิธีการปลูก				
วิธีที่ 1 (การปลูกยางที่ติดตามาแล้ว)	0 (0)	*4 (16)**	*10 (40)**	*20 (80)**
วิธีที่ 2 (นำต้นยางมาปลูกแล้วตัดตา ในแปลง)	25 (100)	21 (84)	15 (60)	5 (20)
(ข) ความหนาแน่นต้นยาง (ต้น/ไร่)				
71-80	4 (16)	8 (32)	21 (84)	25 (100)
81-90	13 (52)	14 (56)	4 (16)	0
91-100	5 (20)	3 (12)	0 (0)	0
>100	3 (12)	0 (0)	0 (0)	0
(ค) ระบบการกรีด				
กรีดครั้งล่าต้นวันเว้นวัน (s/2 d/2)	0 (0)	0 (0)	5 (20)	5 (20)
กรีดครั้งล่าต้น 5 วันเว้น 1 วัน (s/2 5d/6)	3 (12)	4 (16)	8 (32)	5 (20)
กรีด 1/3 ของล่าต้น 3 วันเว้น 1 วัน (s/3 3d/4)	6 (24)	4 (16)	10 (40)	14 (56)
กรีด 1/3 ของล่าต้น 5 วันเว้น 1 วัน (s/3 5d/6)	12 (48)	13 (52)	2 (8)	1 (4)
กรีด 1/3 ของล่าต้น 10 วันเว้น 1 วัน (s/3 10d/11)	3 (12)	2 (8)	0 (0)	0 (0)
กรีด 1/3 ของล่าต้นทุกวัน (s/3 ทุกวัน)	1 (4)	2 (8)	0 (0)	0 (0)
(ง) การใช้สารฆ่าเชื้อราที่หน้ายางกรีดแล้ว				
ใช้	7 (28)	15 (60)	22 (88)	25 (100)
ไม่ใช้	28 (72)	10 (40)	3 (12)	0 (0)
(จ) คุณภาพยางแผ่นที่ขายได้				
ชั้น 2	0 (0)	3 (12)	4 (16)	12 (48)
ชั้น 3	15 (60)	19 (76)	20 (80)	12 (48)
ชั้น 4	10 (40)	3 (12)	1 (4)	1 (4)

*จำนวนคน

**ตัวเลขในวงเล็บเป็นค่าร้อยละ

ที่มา : จากการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามแบบปิดจำนวน 100 ครัวเรือน

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหว่า , ศิริจิต ทุงหว่า

การศึกษาโดยเลือกเกษตรกรประเภทที่ 1 ถึง 4 ประเภทละเท่า ๆ กัน รวมฟาร์ม 100 ฟาร์ม เพื่อสัมภาษณ์เกี่ยวกับเทคนิคในการปฏิบัติในสวนยางว่าต่างกันอย่างไรร (ตารางที่ 6) พบว่า ไม่ว่าจะเป็นวิธีการปลูก ความหนาแน่นของต้นยาง ระบบการกรีดยาง คุณภาพยางแผ่นที่ขายได้และการใช้สารฆ่าเชื้อราบริเวณหน้ายางที่กรี๊ดแล้ว เกษตรกรประเภทที่ 3, 4 มีแนวโน้มปฏิบัติตามคำแนะนำมากกว่าเกษตรกรประเภทที่ 1, 2 แสดงให้เห็นว่าจุดประสงค์ของเกษตรกรประเภทที่ 3, 4 มองในระยะยาวมากกว่าประเภทที่ 1, 2 คือ การทำให้ต้นยางกรี๊ดได้นานที่สุด อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะเป็นอย่างนั้นเกษตรกรประเภทที่ 3 และ 4 ก็ไม่ได้ยอมรับนำเทคนิคที่ทางราชการเสนอแนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกรีดยางยังคงเป็นแบบ S/3 3d/4 และ S/3 5d/6 เป็นส่วนมากเนื่องจากความต้องการเงินสดใช้จ่ายทุกวันของเกษตรกร ส่วนเกษตรกรประเภทที่มีแรงงานน้อยเปรียบเทียบกับจำนวนที่ดินนั้นจำเป็นต้องอาศัยลูกจ้าง รายได้จะขึ้นอยู่กับจำนวนต้นที่กรี๊ดและผลผลิตแต่ละวัน ถ้าหากกรี๊ดแบบความถี่น้อยก็จะทำให้รายได้ของลูกจ้างไม่พอเพียง และนอกจากนี้ยางบางพันธุ์ให้น้ำยางน้อย ดังนั้น ในช่วงปีแรกๆ เกษตรกรจึงต้องกรี๊ดจำนวนวันมากเพื่อให้เกิดรายได้ประจำวันเพียงพอ สิ่งที่หน่วยงานราชการคาดหวังว่าจะพยายามให้อายุของต้นยางกรี๊ดได้นานเพื่อจะได้ยึดการให้ทุนให้ช้าลงคงเป็นไปได้ยาก

7. ความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนในภาคการผลิตยางธรรมชาติ ในการผลิตยางธรรมชาติของพื้นที่ศึกษาโดยเฉพาะใน 3 หมู่บ้านเป็นการผลิตยางแผ่นดิบยังไม่ได้รมควัน ผลผลิตทั้งหมดส่งออกจากพื้นที่ไปยังอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยผ่านพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในหมู่บ้านหรือนำไปขายเองที่ตลาดในตัวอำเภอ พ่อค้าภายในอำเภอส่งขายให้กับ

แหล่งรับซื้อยางเพื่อนำมารมเป็นยางแผ่นรมควันเพื่อส่งออกต่างประเทศโดยตรง การขายยางของชาวสวนมีปัญหาคุณภาพไม่ดี ทำให้ขายได้ราคาต่ำเนื่องจากความชื้นและความหนาของแผ่นยางพาราเมื่อนำไปรมควันต้องใช้เวลาหลายวัน

สาเหตุที่กล่าวมาที่รัฐบาลโดยกรมส่งเสริมการเกษตรได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นและขยายยางขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ผลิตยางคุณภาพดี มีการรวมกันขายโดยมีระยะเวลาขายแต่ละครั้งแน่นอน อาจเป็นการขายยางแผ่นให้แก่พ่อค้าที่ให้ราคาดีหรือโรงงานโดยตรง นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมให้บริการกู้เงินแก่สมาชิกระหว่างรอขาย มีการซื้อปัจจัยการผลิตมาขายต่อสมาชิกด้วยราคาถูกกว่าราคาตลาด และในระยะหลังได้มีการให้ทุนเพื่อสร้างโรงรมยางขึ้นมาเองในกลุ่ม อย่างไรก็ตามการก่อตั้งกลุ่มประสบปัญหามากมายทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งจากพ่อค้าที่เสียผลประโยชน์ ตัวเกษตรกรเองคือความไม่เข้าใจในการก่อตั้งกลุ่มความต้องการเงินสดในแต่ละวัน รวมทั้งความสามารถและความจริงใจในการทำงานของผู้จัดการกลุ่ม

การตลาดยางพาราของไทยขึ้นอยู่กับตลาดโลกเป็นอย่างมากเพราะในแต่ละปีไทยส่งยางออกถึงร้อยละ 95 ของผลผลิตรวมทั้งประเทศ ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2527 ร้อยละ 63.6 ไปญี่ปุ่น ร้อยละ 10.5 ไปจีน ร้อยละ 9 ไปสหรัฐอเมริกาและร้อยละ 3.6 ไปกลุ่ม EEC มีเพียง 25 บริษัทเท่านั้นที่มีการส่งยางออก ในจำนวนนี้มี 5 บริษัทคุมการส่งออกถึงร้อยละ 80 (บริษัทยางไทยปักษ์ใต้ และบริษัทช่วยชวนคุมร้อยละ 50) โดยประเทศไทยส่งออกยางแผ่นเกรด 3 และ 4 ถึงร้อยละ 80 ของการส่งออกทั้งหมด อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้มีการขยายตัวของภาคการผลิตธรรมชาติของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก การผลิต

ยางในปี พ.ศ. 2526 จาก 882 พันเมตริกตันเพิ่มเป็น 1369 พันเมตริกตันในปี พ.ศ. 2533 (สมชาย เกียรติกำจาย, 2534) ตลาดญี่ปุ่นซึ่งปกติรับซื้อยางแผ่นไทยคุณภาพปานกลางถึงต่ำไม่สามารถรองรับยางแผ่นของไทยในสัดส่วนที่มากเท่ากับอดีต การหาตลาดใหม่จึงมีความจำเป็นแต่ต้องมีการพัฒนายางแผ่นคุณภาพดี การดำเนินงานของกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นและขยายยางจึงควรมีการพัฒนาอย่างจริงจัง รายได้จากยางพาราไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลผลิตต่อไร่หรือความเข้มข้นของเวลาในการทำงานเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับราคายางด้วย ประเทศไทยไม่มีอิทธิพลต่อราคายางในตลาดโลก เพราะมีส่วนแบ่งตลาดเพียงร้อยละ 20 อีกทั้งราคายางที่ชาวสวนได้รับยังขึ้นอยู่กับตลาดสิงคโปร์ เนื่องจากบริษัทใหญ่ของไทยทำธุรกิจเชื่อมโยงกับนายทุนส่งออกของสิงคโปร์ที่จะรับช่วงส่งออกต่อจากประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งแทนที่ประเทศไทยจะส่งออกไปยังผู้บริโภคโดยตรง (Somboon Charemjiratragul, 1991)

นอกจากนั้นราคายางธรรมชาติยังขึ้นอยู่กับยางสังเคราะห์ด้วย เพราะในปัจจุบันประเทศพัฒนาแล้วผลิตยางสังเคราะห์ได้ถึง 2 เท่าของผลผลิตยางธรรมชาติ ดังนั้นการขึ้นลงของราคายางยังขึ้นอยู่กับราคาน้ำมันซึ่งเป็นวัตถุดิบในการผลิตยางสังเคราะห์ ดังเช่นในปี พ.ศ. 2516 การประกาศขึ้นราคาน้ำมันดิบเป็นครั้งแรกของกลุ่มโอเปคได้ผลักดันให้วิถีทางการค้ายางธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป ราคายางธรรมชาติที่เคยตกต่ำในระยะก่อน ๆ กลับกระเตื้องขึ้นโดยลำดับ อย่างไรก็ตาม ถ้าหากราคาน้ำมันสูงขึ้นเกิน 25 เหรียญอเมริกันต่อบาเรลซึ่งจะมีผลกระทบให้ภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ก็จะมีผลให้ความต้องการใช้ยางธรรมชาติลดลงด้วย (สมชาย เกียรติกำจาย, 2534)

การศึกษาประวัติของฟาร์มต่างๆ ทำให้

ทราบว่ ไม่ว่าราคายางจะขึ้นหรือลงเกษตรกรก็จะกรีดยางถี่พอๆ กัน เช่น หากยางราคาดีก็จะไม่ทำนาในบางส่วน แต่หากราคายางตกต่ำ เช่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503-2513 จะไม่กรีดยางในพื้นที่บางส่วนที่อยู่ไกลจากบ้านและกรีดยาก มาเน้นกรีดยางใกล้บ้านอย่างเข้มข้นเป็นหลัก และในกรณีนี้แรงงานลูกจ้างอาจจะต้องอพยพไปทำงานอื่นที่ให้รายได้ดีกว่า แม้ว่าจะมีการตั้งองค์การยางธรรมชาติระหว่างประเทศมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เพื่อรักษาระดับราคายาง แต่ก็ไม่สามารถทำให้ราคายางสูงขึ้นได้กลับลดลงเมื่อเทียบกับอัตราเงินเฟ้อ (Somyot Thungwa, 1989) การที่ระบบราคาไม่ได้ช่วยชาวสวนยางมากนัก ความพยายามมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรกรีดยางแบบที่ต้องบริโภคเปลือกยางข้างล่างก็ไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร จึงทำให้ช่วงของการที่จะต้องปลูกทดแทนสั้นลงด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องกับการลงทุนทำสวนยางทดแทนโดยเฉพาะในช่วง 6 ปีแรก เพราะเกษตรกรที่สามารถลงทุนเองได้จะมีการออมเกิดขึ้นยากมากโดยเฉพาะเกษตรกร 2 ประเภทแรก เนื่องจากความต้องการบริโภคประจำวันในครอบครัวมีมาก และหากราคายางตกต่ำลงมาก ๆ โอกาสในการออมก็ยิ่งลดน้อยถอยลง แม้จะมีนโยบายของรัฐให้ทุนอุดหนุนในช่วงนั้น แต่ก็ไม่สามารถให้กับทุกคนได้ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการให้ทุนการปลูกทดแทนมักได้แก่เจ้าของสวนยางรายใหญ่ที่มีความสามารถแบ่งพื้นที่ปลูกยางเป็นระยะโดยยังมีรายได้พอเพียงกับความต้องการ แม้จะต้องแบ่งพื้นที่บางส่วนไปปลูกทดแทนก็ตาม ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถทำได้ ดังนั้น สิ่งที่น่าจะพิจารณาก็คือการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจะต้องให้ประโยชน์กับผู้ที่มีพื้นที่ปลูกยางต่อหน่วยแรงงานต่ำกว่า 12 ไร่เป็นหลัก เพราะเกษตรกรกลุ่มนี้มีโอกาสสะสมทุนน้อยกว่ากลุ่มอื่นเพื่อสร้างความเสมอภาคในการพัฒนา

ว. สขบลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ พงษ์หว้า , ศิริจิต พงษ์หว้า

นอกจากนี้รัฐบาลควรเน้นนโยบายราคา บัณฑิตการผลิตราคาถูก หลังช่วง 6 ปีแรกของการได้ ทุนสงเคราะห์ด้วย เนื่องจากการลงทุนในการใช้ บัณฑิต การผลิตมีถึงประมาณร้อยละ 60 ของต้นทุน ทั้งหมด (ตารางที่ 7) นอกจากนี้ การส่งออกยางแผ่น ของไทยยังขึ้นอยู่กับบริษัทไม่กี่แห่งแล้วส่งผ่านไปยัง

นายหน้าทีลิ่งคโปร์ ดังนั้น เพื่อให้ราคาในประเทศอยู่ในระดับใกล้เคียงกับทางสิงคโปร์ ประเทศไทยน่าจะ พัฒนาโครงสร้าง การตลาดให้สามารถเป็นตลาดขั้นต้น (primary market) ให้แก่ประเทศผู้รับซื้อโดยตรงได้ และต้องพัฒนาอุตสาหกรรมแปรรูปยางธรรมชาติเพิ่มขึ้นด้วยเพื่อรองรับผลผลิตของประเทศที่เพิ่มขึ้นทุกขณะ

ตารางที่ 7 ประมาณการการลงทุนและผลได้จากการผลิตยางพารตลอดช่วงการเพาะปลูก (บาท/ไร่)

การผลิต	ปีที่ผลิต	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9-13	14-18	19-27
1. ค่าใช้จ่ายในการผลิต													
- พืชคลุม			30										
- พันธุ์ยาง			490										
- ปุ๋ยเคมี - ไม่มีพืชคลุม			556	434	434								
- มีพืชคลุม			386	392	392	425	425	236	180	180	180	180	180
- อุปกรณ์			30	30	30	30	30	30	304	30	30	30	30
- น้ำกรด									23	30	33	27	25.5
- ถ่านแก๊ส									56	56	56	56	56
- สารปราบวัชพืช			16	16	16	16	16	16	16	16	16		
- สารฆ่าเชื้อรา									15	15	15	20	25
- พืชแซม			115	36	150								
- ค่าบุกเบิกที่		1,595											
- รวม													
- มีพืชแซม*			1,207	516	630								
- ไม่มีพืชแซม*			952	438	438	471	471	282	594	327	329	330	317
2. ผลผลิตยางแผ่น (กก./ไร่)									193	284	314	253	227
3. ผลผลิตคิดเป็นตัวเงิน													
- ยางแผ่น									3,278	4,829	5,337	4,316	3,855
- พืชแซม			824	780	1,000								
4. รายได้ - ไม่มีพืชแซม		-1,595	-1,207	-438	-438	-471	-471	-282	2,684	4,502	5,008	3,986	3,537
- มีพืชแซม		-1,595	-383	264	370	-471	-471	-282	2,684	4,502	5,008	3,986	3,537

*มีพืชแซมไม่คิดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับพืชคลุม ผลผลิตคิดเป็นตัวเงินนำผลผลิตของพืชแซมมารวมด้วย

**ไม่มีพืชแซมคิดรวมค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับพืชคลุมด้วย

ที่มา : ประมาณการจากเกษตรกรในพื้นที่ ราคาใช้ปี พ.ศ. 2534

8. พลวัตของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา การวิเคราะห์พลวัตของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพาราโดยพิจารณาภาพของระบบสังคมเกษตร คือ พิจารณาระบบมีความสามารถในการผลิตซ้ำทางด้านเศรษฐกิจสังคมได้มากน้อยแค่ไหน จากการนำลักษณะของเกษตรกร 3 ประเภท (1,2 และ 3) มาเปรียบเทียบผลผลิตของครัวเรือน (รายได้สุทธิทางการเกษตรต่อหน่วยแรงงาน) ในการทำงานรวมทางการเกษตร พบว่า ผลผลิตภาพแรงงานในครัวเรือนของเกษตรกร ประเภทที่ 1 ต่ำกว่าเส้นยังชีพ (คิดจากค่าจ้างแรงงานทำการเกษตร 300 วัน ในท้องถิ่น ปีที่ศึกษาวันละ 50 บาท) ในขณะที่ประเภทที่ 2 อยู่ระหว่างค่าจ้างรายวันที่ได้รับ สำหรับการ ทำงานเกษตรในท้องถิ่นกับรายได้จากการเป็นลูกจ้างในสาขาอุตสาหกรรมในเมือง ส่วนประเภทที่ 3 นั้นมีผลผลิตภาพสูงกว่ารายได้การเป็นลูกจ้างในสาขาอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ (ภาพที่ 1) จากการศึกษาประวัติ และแนวโน้มของฟาร์มแต่ละประเภทพบว่า

ก. เกษตรกรประเภทที่ 1 เริ่มเป็นเจ้าของที่ดินโดยได้ส่วนแบ่งมาจากพ่อ-แม่ (กรณีที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตนั่นอยู่แล้ว) หรือได้จากการซื้อที่ดิน (ในกรณีที่อยู่อาศัยมาจากเขตใช้น้ำที่ 1) ในปัจจุบันจะไม่สามารถเพิ่มที่ดินได้อีกเพราะราคาที่ดินสูงขึ้นมาก ในขณะที่ถ้าไม่อพยพออกจากพื้นที่ อาจมีการทำนาเหลือข้าวไว้ขายบ้างเล็กน้อย แต่จะมีโอกาสเช่านาในพื้นที่เขตนวนยางได้น้อย เพราะพื้นที่ทำนาบริเวณนั้นมีน้อย ลูกๆ จึงมักต้องทำงานรับจ้าง เช่น การกำจัดวัชพืชในสวนยาง กรีดยางแบ่งครึ่งผลผลิต ทำงานชั่วคราวในเมือง เป็นต้น เพื่อเป็นรายได้ในครัวเรือนและในขณะที่ราคายางมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ ประกอบกับอัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวมเพิ่มขึ้น แนวโน้มของฟาร์มประเภทนี้จะไม่สามารถยกระดับ

ขึ้นอยู่สูงกว่าเส้นยังชีพได้ จึงต้องออกจากพื้นที่ในช่วงอายุ (generation) ต่อไป อาจโดยการขายที่ดินอพยพเข้าเมืองหรือไม่ก็เป็นลูกจ้างประจำในสวนยางถ้าหากไม่สามารถพบแหล่งรายได้ที่ดีพอมากกว่านี้

ข. เกษตรกรประเภทที่ 2 โดยมากอพยพมาจากเขตที่มีทำนาเป็นหลักของพื้นที่ศึกษา ในช่วงก่อน มีการพัฒนาระบบชลประทาน สามารถหาซื้อที่ดินราคาถูกบริเวณเขตที่ปลูกยางได้ หรือไม่เกษตรกรประเภทนี้เป็นผู้ที่ได้รับส่วนแบ่งที่ดินจากพ่อ-แม่ซึ่งเป็นเกษตรกร ประเภทที่ 3 ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ รายได้ที่เกิดจากการเกษตรพอเพียงให้อยู่ในหมู่บ้านได้ช่วงนี้ แต่การออมก็ยังมีน้อย ในระยะสั้น ฟาร์มประเภทนี้จึงสามารถคงอยู่ได้ ยกเว้นกรณีราคายางตกต่ำมากๆ แต่ในระยะยาวการขยายพื้นที่ทำได้จำกัด เพราะนอกจากปัญหาการออมประการหนึ่งแล้ว พื้นที่ที่สามารถปลูกยางได้ก็ถึงจุดอิ่มตัว ยกเว้นจะเข้าไปบุกเบิกพื้นที่โดยผิดกฎหมายในเขตป่าสงวนซึ่งก็มีเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย และถ้าหากมีการแบ่งที่ดินให้ลูก ๆ อีก ในอนาคตฟาร์มประเภทนี้จะกลายเป็นประเภทที่ 1 ทันที ในขณะที่บางฟาร์มอาจมีการออมบ้าง แต่ก็ไม่สามารถออมจนเพียงพอที่จะซื้อที่ดินจากเกษตรกรประเภทที่ 1 มาได้มากนัก

ค. เกษตรกรประเภทที่ 3 เริ่มต้นเป็นเจ้าของที่ดินคล้ายกับประเภทที่ 2 แต่ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นเดิมที่สามารถจับจองที่ดินไว้เป็นจำนวนมากได้ในระยะแรกและยังครอบครองพื้นที่นามากเกินแรงงานในครอบครัวจะทำได้ เนื่องจากการจับจองที่ดินในระยะแรกต้องค้นหาที่นาเป็นหลักก่อน ฟาร์มประเภทนี้ มีการออมมากจึงมีโอกาสซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นได้ แม้จะมีการแบ่งที่ดินบางส่วนให้กับลูก ๆ แต่เนื่องจากลูกๆ ทำงานในเมืองส่วนใหญ่ พื้นที่บางส่วนจึงให้ผู้อื่นทำแบบแบ่งครึ่งผลผลิต ในระยะยาวที่ดินยังมีความ

ว. สงขลานครินทร์

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ก.ย. - ธ.ค. 2537

ระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา

สมยศ ทุงหว่า , ศิริจิต ทุงหว่า

เพียงพอ เป็นที่สังเกตว่าฟาร์มประเภทนี้มีการตัดแปลงพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เลี้ยงวัวเนื้อและลงทุนปลูกไม้ผลในพื้นที่บางส่วนเพื่อลดความเสี่ยงในแง่ราคาขายและเป็นแหล่งรายได้ยามชรา เพราะเป็นงานที่ให้ผลตอบแทนต่อเวลาการทำงานมากกว่าข้าวและยางพารา จากการเปรียบเทียบผลผลิตภาพของการทำงานภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจปัจจุบัน พอจะกล่าวได้ว่าถ้าหากวิธีการผลิตของระบบสังคมเกษตร การผลิตยางพารายังคงเป็นอยู่แบบปัจจุบัน แนวโน้มในอนาคตพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานที่จะทำให้เกิดรายได้พอเพียงกับระดับการครองชีพขั้นต่ำจะต้องเพิ่มขึ้น จึงจะมีรายได้ให้สามารถอยู่ในระบบได้ ฟาร์มที่มีพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานน้อยซึ่งรายได้ไม่เพียงพอกับอัตราครองชีพขั้นที่มีแนวโน้มจะขายที่ดินให้แก่ฟาร์มใหญ่ ทำให้ฟาร์มประเภทนี้ต้องให้แรงงานจ้างเพิ่มขึ้นเพราะไม่สามารถทำสวนยางได้เกิน 12 ไร่ต่อหน่วยแรงงานในครัวเรือน

ง. เกษตรกรประเภทที่ 4 (ไม่ได้แสดงในภาพเพราะไม่มีแรงงานในครัวเรือนทำสวนยาง) มีแนวโน้มมากขึ้น เนื่องจากมีความสามารถในการออมมากกว่าจึงทำให้ซื้อที่ดินจากเกษตรกรประเภท 1 และ 2 ส่วนล่าง ๆ ได้ และมีแนวโน้มเป็นแหล่งรองรับแรงงานจ้างเพิ่มขึ้นด้วย ปัจจุบันแนวโน้มเกษตรกรที่เป็นลูกจ้างเพิ่มมากขึ้นทุกที่ ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของประชากรและการสูญเสียการเป็นเจ้าของที่ดินทำให้เกษตรกรประเภทลูกจ้าง(ประเภทที่ 5) มีเพิ่มมากขึ้นด้วย ลูกจ้างเหล่านี้จะถูกจ้างโดยเกษตรกรประเภทที่ 3 และ 4

สรุป

ความทันสมัยในการทำสวนยางพาราไม่ว่าจะผ่านทางกระบวนการให้ทุนสงเคราะห์การทำสวนยางหรือไม่ก็ตาม ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับ

เกษตรกรรายใหญ่ที่สามารถเผชิญปัญหาในช่วงที่ยางบางส่วนยังไม่ได้ผลผลิตในระยะของการปลูกทดแทน ส่วนเกษตรกรประเภทที่ 1 และ 2 และแม้กระทั่งประเภทที่ 3, 4 บางส่วนจะมีการปฏิบัติตามรูปแบบของ "การปฏิวัติเขียว" เกี่ยวกับยางพาราน้อย เพราะการทำให้แบบนั้นไม่สามารถทำให้บรรลุกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของเกษตรกร คือ การมุ่งหวังให้ได้ผลตอบแทนเป็นรายวันสูงสุด ความสัมพันธ์ของนายจ้างและลูกจ้างในสวนยางซึ่งต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกันทำให้การเปลี่ยนแปลงเทคนิคต่าง ๆ โดยเฉพาะการกรีดยางตามระบบและความหนาแน่นของต้นยางที่ทางการเสนอแนะไม่ค่อยเกิดผลในการปฏิบัตินัก ยกเว้นกรณีของฟาร์มประเภทนายทุนที่มีเนื้อที่มาก ๆ

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากที่ได้เสนอในหัวข้อผลของการวิจัยมาบ้างแล้วคือ ในแง่การพัฒนาเทคโนโลยี น่าจะเป็นการวิจัยหาพันธุ์ยางที่เหมาะสมกับการปลูกแบบหนาแน่นและทนทานต่อระบบการกรีดยางแบบเข้มข้นของเกษตรกร ในปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่หันมาปลูกยางเป็นพืชเดี่ยวในสวนยางแทน "ป่ายาง" ในอดีตที่มีพืชหลายชนิดปลูกร่วมกับยางซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้และมีความเสี่ยงน้อยกว่า แม้ว่าราคาขายจะไม่มีเสถียรภาพมากนัก เพราะในช่วงที่ยางมีราคาตกต่ำเกษตรกรก็สามารถได้ประโยชน์จากพืชอื่นด้วย ดังนั้น การวิจัยเกี่ยวกับพืชยืนต้นแซมยางจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชาวสวนยางยั่งยืนอยู่ได้ รวมทั้งแก้ไขความเสื่อมสภาพของธรรมชาติเช่นการพังทลาย และชะล้างหน้าดินอีกด้วย

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น โดยการให้ความสำคัญของการรวมกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น การขายยางและจัดหาปัจจัยการผลิตอย่าง

จริงจิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะนอกจากจะพัฒนาคุณภาพของยางแผ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดโลกในอนาคตแล้ว กลุ่มชาวสวนยางยังสามารถช่วยกันพัฒนาทางด้านอื่นด้วย เพราะในชุมชนสวนยางไม่ได้มีเฉพาะการผลิตยางเพียงอย่างเดียว ข้อมูลที่ได้รับจากผู้ใหญ่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านพบว่าเกษตรกรชาวสวนยาง

ประเภทที่มีความสามารถในการออมตำมีแนวโน้มจำนวนมากขึ้น นโยบายของการพัฒนาชุมชนสวนยางจึงควรให้ความสำคัญต่อคนกลุ่มนี้เป็นอันดับแรก เพื่อยับยั้งไม่ให้แรงงานออกไปสู่เมืองมากเกินไปจนเกินกว่าความสามารถในการขยายตัวด้านอุตสาหกรรมกับที่จะรองรับได้

เอกสารอ้างอิง

ธนาคารกสิกรไทย, ส่วนวิชาการ. 2525. ยางพารา. เอกสารทางวิชาการ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2/2535.

สมชาย เกียรติกำจาย. 2534. ยางธรรมชาติ : ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของราคารายงานเศรษฐกิจ. ธนาคารกรุงไทย จำกัด.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2533. สรุปสถานการณ์ด้านการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตร. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ.เอ็น.ที.

Banque Mondiale. 1986. Rapport sur le developpement dans le Monde 1987. Washington D.C. : Oxford University Press.

Charemjiratragul, S. 1991. Le Système Productif Agricole à Base d' Heveaculture dans l' Economie Thaïlandaise du Caoutchouc Naturel. Thèse présentée pour obtenir le grade de Docteur de l' Université de Montpellier I. Université de Montpellier. France.

Donner, W. 1978. The Five Faces of Thailand : An Economic Geography. Queensland : University of Queensland Press.

NESDB. 1985. Songkhla Lake Basin Planning Study : Main Report.

Stargardt, J. 1973. 'Southern Thai Waterways : Archeological Evidence on Agricultural Shipping and Trade in the Srivijayan Period.' Man Vol.8, no.1 Pages 1-29.

Thungwa, S. 1989. Differentiation des Systèmes d'exploitation Agricole au Sud de la Thaïlande. Thèse en Agro-économie. INAPG, Paris.

Treuil, G. 1987. Sathing Phra : Un Système Agraire en Crise au Sud de la Thaïlande. Thèse en Agro-économie INAPG, Paris.